

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

**Az Árpád-kori Magyarország út- és utcaneveinek
névrendszertani vizsgálata**

Témavezető:
Dr. Tóth Valéria
egyetemi adjunktus

Készítette:
Varga Erika
V. magyar

Debrecen, 2010

Tartalom

I. Bevezetés.....	2
II. A korai ómagyar kori út- és utcanevek rendszertani elemzése	7
1. Az alkalmazott modell.....	7
2. Szerkezeti elemzés.....	7
2.1. A rendszerezés kapcsán felmerülő alapfogalmak.....	7
2.2. A funkcionális-szemantikai elemzés	8
2.3. A lexikális-morfológiai elemzés.....	20
2.4. Keletkezéstörténeti vizsgálat	29
III. Összegzés.....	38
IV. Irodalom.....	40
V. Melléklet	42

I. Bevezetés

1. Az emberek már a régi időktől fogva névvel látták el az utcákat, tereket, települések részeit, falurészeket. Már a régi Rómában is voltak utcanevek. Mindez a pontosabb tájékozódás igényét elégítette ki. Természetesen az utcák, utak és velük együtt a neveik is folyamatos változásban vannak, hiszen a történeti tényezők következtében folyamatosan bővül vagy éppen fogy a belterület. (Lásd ehhez bővebben: MEZŐ 1997, BALASSA 1930, illetve G. PAPP 1997.)

Az egész középkorban azonosak voltak a belterület részeinek latin megjelölései – hívta fel a jelenségre MEZŐ ANDRÁS a figyelmet. A leggyakoribb elnevezések a *platea* és a *vicus* voltak, amelyek jelölhettek több utcából álló helységrészt, illetve a *vicus* akár egy teljes falut is jelenthetett. Előfordult még a *viculus* is 'kis utca' jelentésben. A *linec* vagy *ordo* csak az egyik felén beépített utcára használt elnevezésként élt. És végül *theatrum*, ami 'piac, piactér' jelentésben volt használatos, illetve váltakoztatták a *vicus* és az *ordo* szóval is, vagyis gyakran alkalmazták őket egymás szinonimájaként. A régi elnevezések rögzítésekor háromféle eljárást követhettek. Az első esetben a nevet teljesen lefordították latinra. Ilyen például Budán az *Olasz utca*: 1410: in civitate nostra Budensi in *platea Galicali*. Olykor azonban csak a magyar közszoí lexémát fordítják le latinra, a megkülönböztető elemet meghagyják eredeti formájában: in *platea Warad*. És végül az is gyakori megoldás volt, hogy a teljes nevet magyar alakban rögzítették: 1319: *Debrucheny hulcha* (lásd ehhez MEZŐ 1997: 101).

A régi útnevek kapcsán GLASER LAJOS túlzásnak tartja, hogy a szakemberek a *magna via*, a *via*, az *antiqua* és a *hadút* kifejezéseket a rómaiaktól származtatják. Rávilágított arra, hogy a *magna via* és a *via* is használatban volt már akkor is, amikor még a szóban forgó területek nem álltak római uralom alatt. Az oklevelek tanúsága szerint római utak maradványai az *öttevénnyút*, a *kövesút*, a *királyuta* (utóbbi *via levata*, illetve *via murata* néven is említik). Az *öttevénnyut*-at is római kori útnak tartják. Már II. Endre 1209. évi oklevelében – amivel megerősítette a templomos rend dalmát- és horvátországi birtokait – láthatjuk, hogy eredetileg az *öttevénny* kövel borított, kockakövekkel burkolt utat jelent. A *kövesút* a zúzott kövel borított műút, a *királyuta* pedig a római utak népies neve volt általában. Eredete a Balkánra nyúlik,

hol *via regis, carski put* névvel jelölik a római utak maradványait. Ennek megfelelően főként a déli részeken jellemző ez a megnevezés (GLASER 1931: 317–9).

2.1. Az utcanevek származásával kapcsolatosan KÁLMÁN BÉLA két nagy típust különít el: a természetes és a mesterséges elnevezéseket. A természetes elnevezésekre az jellemző, hogy azok nem egyéni, hanem közösségi eredetűek. A névhasználók csak tudomásul vették az utcaneveket, és regisztrálták. Az ebbe a csoportba tartozó utcanevek nem tudatos, hanem ösztönös névadással keletkeztek, vagyis a névadók és névhasználók többnyire csak meg kívánták jelölni valamilyen tulajdonságával az adott utcát. A névvé válás e szerint a felfogás szerint tehát másodlagos esemény volt. Jellemzője még ennek a típusnak, hogy a név minden esetben kapcsolatban van a tájjal: például a *Hosszú utca* valóban hosszú, az *Új utca* pedig tényleg új (KÁLMÁN 1989: 160–1).

A természetes névadással létrejött utcaneveket a megkülönböztető előtagjuk alapján további altípusokba sorolja a szakirodalom (MEZŐ ANDRÁS nyomán a KÁLMÁN BÉLA által egybeállított tipizálást használom az alábbiakban; vö. KÁLMÁN 1989: 160–6).

- Az előtag az utca valamely jellegzetességére utal: viszonylagos méretére, korára, a talaj minőségére, helyzetére, funkciójára. Pl. 1478: *Zoroswczca*, 1489: *Hozyvvcza*.
- Más helynévi megkülönböztető elemek, ezek egy részét az irányjelölő nevek csoportjába sorolhatjuk, az irányjelölés határrészekre és folyókra is vonatkozhatott. Pl. 1354: *Gungus vlcha*.
- Névalkotóvá válhatnak az utcában található növények, illetve a különböző építmények. Pl. 1429: *Zylulcza*, 1480: *Malomvcza*.
- Az utcanevek utalhatnak híres lakókra is, ezen belül magára a személyre (1337: *Jobwlcha*; 1391: *Jobvlchaya*), a tisztségére (1409: *Papucha*), társadalmi státuszára (1354: *Nemesulcha*), foglalkozására (1493: *Harangozowczca*), a lakosság etnikumára (1319: *Thouthucha*), eredeti lakhelyére (1564: *in vico Bwrgondia*) (Lásd ehhez bővebben MEZŐ 1997: 101–4.)

A helyekről és személyekről elnevezett utcáknál BALASSA JÓZSEF szerint gyakori a birtokos jelzős forma, ami régi magyaros alaknak is tekinthető. Az ehelyett használt, napjainkban is gyakori *-i* képzős formát német hatásnak véli (BALASSA 1930: 6).

Az itt látott csoportosítást a dolgozatomban – mint rövidesen látni fogjuk – igyekeztem egyneműbbé, de ugyanakkor részletesebbé is tenni.

2.2. A m e s t e r s é g e s névadással keletkezett u t c a n e v e k elsősorban a későbbi korokra jellemzőek. Az e típusba tartozó utcanévek egyéni elnevezés eredményei, nem ösztönös, hanem tudatos névadás hívta őket életre. Rendszerint a név semmilyen kapcsolatban sincs a tájjal. MEZŐ ANDRÁS arra is utalt, hogy ez a típus jóval gyakoribb a városokban, mint a kisebb falvakban, mivel egy nagyvárosban már nem lehet csak a természetes névadásra bízni az utcanévek létrehozását.

A mesterséges névadás altípusai a következők lehetnek.

- Egyik leggyakoribb megjelenési formáját a személyekről elnevezett utcák és terek típusa alkotja. Ezek a személyek gyakran híres emberek, költők, zeneszerzők, államférfiak, akik lehetőleg, de nem feltétlenül kötődnek az adott városhoz. Pl. *Arany János utca, Ady Endre utca* stb.
- Lehet az elnevezés kiindulópontja szimbolikus fogalom. Pl. *Alkotmány utca, Béke utca* stb.
- Nevezetes dátumokról is neveztek, neveznek el utcákat, ilyen a *Március 15-e tér, Április 4-e út*.
- Egyéb köznévből, tulajdonnévből is válhattak utcanévek. Pl. *Ibolya utca, Moszkva tér* stb.
- Előfordul az utcák számozása is utcanév helyett, főleg az Egyesült Államokban elterjedt ez a forma. (Mindehhez lásd még KÁLMÁN 1989: 163–4.)

3. A szakirodalomban a fentiekől eltérő csoportosítási lehetőségeket is találunk. Közülük az alábbiakban a VINCZE LÁSZLÓ-féle felosztást emelem ki, aki – a fentebb látott szemantikai osztályozástól eltérően — az utcanévek keletkezését befolyásoló tényezőket vette figyelembe. Az ő csoportosítása szerint az utcanévek létrejöttében

szerepet játszó okok körében beszélhetünk belső és külső hatásokról, valamint a nemzetiségek hatásáról.

A belső hatásokra kialakult utcanevek helyi híres emberekről, helyi létesítményekről stb. kapták a nevüket. Pl. *Munkácsy Mihály utca*, *Serház utca* stb. A külső hatásra keletkező neveknél az ország történelme; gazdasági, társadalmi, kulturális változások; divathullámok lehetnek a befolyásoló tényezők. A nemzetiségek hatására egy-egy utcának magyar és más nevei is éltek egymás mellett, például magyar és német névpárok. Pl. *Szén utca* ~ *Kohlegasse*, *Gyár utca* ~ *Schlagbrückengasse* stb. (VINCZE 1984: 28).

4. Az utcanevek szerkezetét tekintve is igen változatos képet mutatnak. Ennek részletesebb bemutatásait megelőzően célszerű azt meghatároznunk, hogy mit is tekintünk utcának, illetve mit értünk utcanéven. HAJDÚ MIHÁLY a következőképpen definiálja a fogalmat: „Természetes utcaneveken azoknak a legkisebb közterületeknek a nevét értem, amelyek az ottani lakosok lakhelyének pontosabb meghatározására, vagy állandó lakosok híján az identifikáció: megkülönböztetés és azonosítás céljából hivatalos nevet viselnek. Vagyis az ÉKsz. fölfogása alapján utcaneveknek tekintem a terek, közök, házsorok, udvarok, lépcsők stb. neveit is.” (HAJDÚ 1975: 5). Maga az *út* szó a magyar nyelv eredeti szókészletéhez tartozik, míg az *utca* szavunk szláv eredetű, és az *ulica* szóból ered, ennek az átvétele (EWUng. 1582; TESz. 1040).

Az utcaneveket szerkezetük alapján két tagra szokás bontani. Az első tag (előtag) lehet tulajdonnév, köznév, melléknév, határozószó (inkább melléknévi, főnévi alkalmazással). Állhat egyetlen szóból is, azonban lehet összetett köznév (*Agyagverem uta*), valamint tulajdonnév egyaránt (*Doboka-kőbánya nagyút*). Az előtagok csoportosítását HAJDÚ MIHÁLY valójában a jelentésük alapján végzi el, ugyanis szerinte ez az a szempont, ami az utcanévadáskor dominál, ami alapján vetnek el, vagy találnak megfelelőnek egy nevet. Ilyen módon előtagként elkülönít személyneveket, földrajzi neveket, emberrel közvetlen kapcsolatot jelentő szavakat, emberi tevékenységeket, létesítményeket, alkotásokat kifejező neveket, valamint a körülvevő környezetet, az utca tulajdonosát jelölő neveket (vö. HAJDÚ 1975: 16).

A második tag (utótag) minden esetben földrajzi köznév (*köz*, *tér*, *utca*, *út*). Az *út* köznyelvi jelentése szerint hosszabb, szélesebb, egyenes utca. Az *utca* az *útnál*

kisebb közterület. Gyakoriak az összetett földrajzi köznévi utótagú utcanevek, amelyek például a *halásút*, *nagyút* stb. lexémákat tartalmazzák második névrészként (mindehhez lásd MOLNÁR 1977: 36, TÓTH M. 1991: 35 és FÜLÖP 1982).

A két tag egymással jelzői alárendelő viszonyban áll, vagyis az előtag a jelzője, többnyire kijelölő jelzője az utótagnak. Problémát jelentenek a birtokos szerkezetekre utaló elnevezések, mert ezeket valójában nem tekinthetjük birtoklásnak. Van, aki szerint, ha a névadó a közterület közelében van, vagy azon fekszik, akkor hiányos szerkezettel állunk szemben, feltehetően elmaradtak a viszonyító eszközök. Pl. az *Ady Endre utcá*-nak HAJDÚ MIHÁLY felfogása szerint feltehetően a „az Ady Endréről elnevezett utca” a teljes alakja (vö. HAJDÚ 1975: 7).

5. A fentiek alapján jól látható, hogy a korábbi szakmunkák osztályozási, tipizálási szempontjai olykor eléggé keverednek egymással, vagyis rendszerük nem alkot homogén egészet. Így nem tesznek lehetővé egy teljes körű, alapos, minden nyelvi vizsgálatra kiterjedő feldolgozást. Ebből kifolyólag választottam elemzési rendszerül a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott névvizsgálati modellt (1993), amely igyekszik minél részletesebb és körültekintőbb támpontot adni a helynevek nyelvi elemzéséhez.

6. Dolgozatomban a továbbiakban arra vállalkozom, hogy részletezően bemutassam a korai ómagyar kor utcaneveinek, útneveinek rendszerét. A feldolgozás alapjául a „Korai magyar helynévszótár”, a „Magyar oklevél-szótár” és „Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza” című munkák szolgáltak. Ezekből összesen 219 utca- és útnevet sikerült összeállítanom.

A névelemzés során a HOFFMANN ISTVÁN-féle névvizsgálati modell elemzési szintjei szerint haladtam, azaz a korszak utcaneveit szerkezeti és keletkezéstörténeti tekintetben is bemutattam. A szerkezeti elemzés két további szintjének, a funkcionális-szemantikai és a lexikológiai-morfológiai elemzésnek önálló fejezeteket szenteltem.

II. A korai ómagyar kori út- és utcanevek rendszertani elemzése

1. Az alkalmazott modell

A „Helynevek nyelvi elemzése” című munkájának (1993) bevezetőjében HOFFMANN ISTVÁN kifejti, hogy művének célja egy olyan átfogó rendszer megalkotása, amelynek segítségével a magyar helynévkincs egészéről, általános sajátosságairól, jellegzetességeiről alkothatunk képet. Ahhoz, hogy a helynévrendszer összefüggéseire, időbeli és területi változásaira fényt deríthessünk, nélkülözhetetlen feltétel, hogy egységes fogalmi hálót alakítsunk ki. A nyelv számos tudományág vizsgálódásának áll, állhat a középpontjában, az általa adott elemzési modell ugyanakkor csupán nyelvészeti alapelvekre támaszkodik.

A helynévkutatásban mindenekelőtt lényeges elkülöníteni az egyes vizsgálati szinteket, vagyis a helynevek szerkezeti (leíró) elemzését, a keletkezéstörténeti tárgyalásukat, valamint esetlegesen a jelentéstani, névstiliztikai, névszociológiai stb. szempontú bemutatást. A tudományos vizsgálatnak elszigeteltnek kell lennie, hogy az egyes sajátosságokat egymással szembeállítva, egymásra vonatkoztatva, kölcsönhatásukban, valódi kapcsolatrendszerük kereteiben mutathassa be. E szempontok között nem lehet hierarchiát felállítani, a kutatás szempontjából mindegyik egyaránt fontos lehet.

HOFFMANN ISTVÁN két alapvető elemzési szintet különít el, amelyeket a névkutatás sikerrel vizsgálhat: a szerkezeti és a keletkezéstörténeti elemzést. A nyelvet ugyanis jelként kell értelmeznünk, és ennek megfelelően az interpretálásukban a leíró, konstrukcionális elemzés, valamint a diakrón szempontú vizsgálat játszik jelentős szerepet.

2. Szerkezeti elemzés

2.1. A rendszerezés kapcsán felmerülő alapfogalmak

A rendszer és a változás egyidejűleg jellemzi a nyelvet. A változásban rejlő törvényszerűségek a rendszer belső összefüggéseinek átrendeződésére irányítják a figyelmet. A leíró elemzés a nevek szerkezetét mutatja be. Ebben a megközelítésben központi szerepet foglal el a névrész fogalma. Ezen a névnek azt a

szegmentumát értjük, amely a denotátumról valamely információt közöl (vö. HOFFMANN 1993: 29–32). A *Baranka uta* (Bereg vm. 1341/342//XVIII.: *Baranka utha*, Gy. 1: 530, 541) útnévben például két névrész különíthető el, és szemantikailag 'az az út (1), amely Baranka felé vezet (2)' formában írható le. A szerkezeti elemzés során a névrészt kétféleképpen vizsgálhatjuk: funkcionális-szemantikai, illetve lexikális-morfológiai szempontból.

A helynevek szerkezeti analízisének másik szintje a lexikális-morfológiai elemzés. Ennek során a nyelvi kifejezőeszközök szempontjából vizsgáljuk a nevet, illetve a névrészt. E vizsgálat tehát azt jelenti, hogy az adott korban és területen a névadásban felhasznált funkcionális-szemantikai osztályok milyen lexikális, morfológiai, grammatikai eszközök által jelennek meg (vö. HOFFMANN 1993: 55). A lexikális-morfológiai elemzés alapfogalma a *n é v e l e m*: a névrészek maguk is névelemekből épülnek fel, ezek közé sorolhatók a lexémák, melyek a névbe tartoznak, valamint a toldalékmorfémák, amelyek a nevekben funkcióhoz jutnak (vö. HOFFMANN 1993: 44). Az előbb említett *Baranka uta* útnév ennek megfelelően két névrészre és három névelemre bontható (*baranka/út-ja*).

A helynevek funkcionális kategóriái (minthogy alapvetően a valósággal vannak összefüggésben) nagyfokú állandóságot mutatnak, a nevek lexikális-morfológiai arculatát ugyanakkor (mivel ezek nyelvi meghatározottságúak) sokkal erősebben érik a módosulások (HOFFMANN 1993: 30–1).

2.2. A funkcionális-szemantikai elemzés

A funkcionális-szemantikai elemzés azoknak a modellfajtáknak a számbavételét jelenti, melyek a névadás szemléleti alapját adják. Ezek nem nyelvi osztályokat jelentenek, csupán az emberi gondolkodás ismeretelméleti kategóriáit, melyek a denotátumoknak a felismert sajátosságait fejezik ki (vö. HOFFMANN 1993: 43).

A funkcionális-szemantikai kategóriák változása összefüggésben áll az ember és a környezete megváltozott viszonyával: az ember ugyanis intenzíven alakítja az őt körülvevő világot. Ennek során összetettebb kapcsolatrendszer épül ki a megnevező és a megnevezésének tárgya között, ami e kategóriák specializációját eredményezi. Ezek azonban csak igen lassan végbemenő változások.

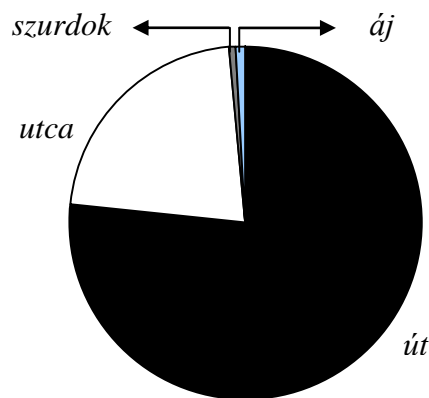
A helynevek vizsgálatakor bármely nyelvet is vesszük alapul, azt állapíthatjuk meg, hogy a helynevek többsége olyan név, amely valamely jellegzetességét fejezi ki a jelölt helynek. A helynevekben található nyelvi elemek lehetnek olyanok, melyek azt a helyfajtát jelölik meg, amelybe a hely besorolható. Ezt a szemantikai szerepet *fajtajelölő szerepnek* nevezzük (és jelölésére az *F* szimbólumot használjuk). E szemantikai szerep betöltésére lexikális szinten kizárólag helyet, helyfajtát jelölő szavak, azaz földrajzi köznevek alkalmasak. Pl. *Kis/út* (Nyitra vm. 1247/48: *Kisut*, Gy. 4: 370), *Devecser/szurdoka* (Baranya vm. 1347: *Deuecherzurduka*, KMHSz. 82). A nyelvi elemek kifejezhetik az adott hely sajátosságait is, ezt a szerepet *sajátosságot kifejező funkció*nak nevezzük (és *S* szimbólummal jelöljük). Pl. *Ferde/utca* (1418: *Ferdewcha*, OklSz. 1025), *Kígyós/út* (1394/1446: *Kegyoswth*, OklSz. 1036). A harmadik lehetséges névrészszeretet *megnevező funkció*nak nevezzük (és *M* szimbólummal jelöljük). Pl. *Kis/kengyeles* 'a Kengyeles nevű hely kisebbik része' (vö. HOFFMANN 1999: 208–10). A továbbiakban ezeknek a szemantikai szerepeknek az útnevekben való megjelenését részletezem.

A.) fajtajelölő funkció

Az általam vizsgált út- és utcanevek között elenyésző az olyan egy névrészből álló helynév, melyben a névrész a hely fajtájának megjelölését szolgálja: két *Út* nevet viselő utat találtam a gyűjtéseim során, az egyik Baranya (+1015: *Wt*, Gy. 1: 281), míg a másik Bodrog vármegyében (+1077: *Vt*, Gy. 1: 708) található, és mint láthatjuk, mindkettő igen korai dokumentumokból származik.

Az általam gyűjtött helynevek döntő többsége két névrészből tevődik össze, melyekben a második tag fajtajelölő funkcióban áll. Igen változatos képet mutatnak az ilyen *S+F* szerkezetű helynevekben szereplő földrajzi köznévi utótagok. Az általam gyűjtött névanyagban az *út* és az *utca* köznevek fordulnak elő a leggyakrabban ebben a szerepben: az előbbi 164, az utóbbi 47 helynévben (76,6 és 22 %).

Ezek mellett azonban olyan, speciálisabb jelentésű földrajzi köznévi utótagok is szerepelnek, mint az *áj(a)* (0,9 %) és *szurdok(a)* (0,5 %) lexémák.

Ezekkel a földrajzi köznevekkel a későbbiekben, a lexikális-morfológiai elemzés szintjén részletesen is foglalkozom, így itt további részletezésüktől eltekintek.

B.) megnevező funkció

A megnevező funkcióban mindig valódi helynév áll, amely az új név részeként ugyanazt a szerepet tölti be, mint ami az eredeti jelentése is volt, azaz a denotátumra való utalás (vö. HOFFMANN 1993: 47–8). Erre a szemantikai szerepre kizárólag valódi helynevek alkalmasak. Mivel az út- és utcanevek utótagjaként csak fajtajelölő szerepű földrajzi köznév állhat, és a megnevező szerep előtagként sem ismeretes e helynévfajta ómagyar kori egyedeinél, így a megnevező funkcióval dolgozatomban nem foglalkozom, az útnevekben ugyanis nem használatos kategória.

C.) sajátosságjelölő funkció

A hely sajátosságát kifejező névrészfunkciók igen sokfélék lehetnek.

1. A hely valamely tulajdonságára utaló névrészek

A hely tulajdonságát kifejező névrészek kategóriáján belül is több altípust különíthetünk el.

A hely m é r e t é r e , kiterjedésére az általam összeállított út- és utcanevek között csupán kettő utal: a *Kis út* (Nyitra vm. 1247/48: *Kisut*, Gy. 4: 370) és a több vármegyében is, illetve akár egy megyén belül több objektum neveként is előforduló *Nagy út* (Baranya vm. +1015: *Nogvt*, Gy. 1: 318; Baranya vm. +1015: *Nogut*, KMHSz. 198; Baranya vm. +1077: *Nog vt*, Gy. 1: 371; Borsod vm. 1301/378: *Nogwtch*, KMHSz. 198; Fejér vm. +?1061: *Nogwth*, Gy. 2: 424) elnevezések

előtagjaként találjuk meg ezt a szemantikai szerepet. A nagyút KISS LAJOS szerint azonos lehet az 'országút' jelentésű összetett földrajzi köznévvvel (vö. FNESz. *Nagyút*), ebből kiindulva az *Ország uta* (1359/1509: *orzagwta*, OklSz. 717) helyneveinket is ebbe a kategóriába sorolom.

A névadást az alak motíválta az *Árkos út* (1314: *arcusvth*, OklSz. 1034), a *Ferde utca* (1418: *Ferdewcha*, OklSz. 1025), a *Hosszú utca* (1489: *Hozyvvcza*, OklSz. 1025), a *Kígyós út* (1394/1446: *Kegyoswth*, OklSz. 1036), a *Keresztút* (Gömör vm. 1232: *Kerezthuth*, Gy. 2: 515; Nyitra vm. 1253: *keruztvth*, Gy. 4: 392; 1248: *kyrist vt*, OklSz. 482) és *Kereszt utca* (1489: *Kerezthvcza*, OklSz. 1025), a *Szoros út* (Abaúj vm. 1270/272: *Zurusut*, Gy. 1: 82), a *Tekeres uta* (Abaúj vm. +1326: *Tekeres uta*, Gy. 1: 142), a *Tekerő? uta* (Abaúj vm. +1326: *Tekeryouta*, Gy. 1: 142), illetve talán a *Válasz út* (Kolozs vm. 1326: *Valazut*, Gy. 3: 341) elnevezésekben.

Ezen a ponton ki kell térnem olyan út-, illetve utcanevekre, amelyek besorolása kétségesnek bizonyult. A *Kígyós út* (1394/1446: *Kegyoswth*, OklSz. 1036) első névrészének funkcióját – mivel nincs konkrét tudomásunk a névadási szituációról – többféle névadási motívumhoz is köthetjük: kifejezheti például azt, hogy az út közvetlen környezetében sok kígyó élt, így a hely jellemző állatvilága funkció jelenik meg benne. Valószínűbb azonban, hogy az út kígyóként tekerőző alakjáról kapta a nevét. A *Kereszt út* és *Kereszt utca* útnevek jelentése egyaránt lehet 'két, egymással keresztben lévő út', illetve 'kereszt alakú út' is, a *Tekeres uta* és a *Tekerő? uta* helynevek pedig a 'kanyargós, görbe' alakjukról kaphatták a nevüket. Ez a névadási forma a patakneveknél ugyancsak gyakori, ezt igazolja a *Tekeres-* vagy más néven *Tekerjes-patak* is, amely a Szerencs-patak bal oldali mellékvize (lásd ehhez TÓTH V. 2001: 147). Ez érthető is, hiszen a vizek és az utak alakja egyaránt lehet kanyargós, görbe. A *Válasz út* helyneveinket nagy valószínűséggel úgy értelmezhetjük, hogy az adott ponton az út két- vagy többfelé ágazhatott (FNESz. *Válaszút*).

A hely állapota utalhat a *Hatló nagyuta* (1295: *Hotlounoguta*, OklSz. 1034) útnév, amely olyan útszakaszra vonatkozott, amelyen nehezen járható volta miatt csak hatlovas fogattal közlekedhettek (vö. FNESz. *Hat-ló-patak*).

Környezetének vagy magának a helynek az anyagáról, illetve az ott lévő jellegzetes anyagról kaphatta a nevét a Baranya megyei

egyrészes *Agyagos* (Baranya vm. 1252: *Agogus*, Gy. 1: 400) út, valamint a kétrészes *Agyagos út* (1273: *Agagusuth*, OklSz. 1034). Ezeknek a helyneveknek a szemantikai szerkezetét 'nagy víztartalmú képlékeny talajjal borított út'-ként értelmezhetjük (vö. FNESz. *Agyagfalva*). A *Kövecses út* (Gömör vm. +1294/471: *Kevetzesut*, Gy. 2: 507), illetve a több megyében fellelhető *Köves út* (Borsod vm. 1325/347: *Kuueswth*, Gy. 1: 789), valamint a Pilis megyei *Köves uta* (Pilis vm. 1322: *Kuesutha*, Gy. 4: 595) helynevek is sajátos anyagukról kapták a nevüket. Hasonló lehetett a névadási szituáció a *Por utca* (1337: *Purhucha*, OklSz. 1025), illetve a *Poros utca* (1337: *Purusucha*, OklSz. 1025) helynevek esetében is.

Az *Agyagos* és az *Agyagos út* útnevek az út agyagos talajáról kaphatták a nevüket. A *Por utca* és a *Poros utca* első névrésze homokos talajjal borított területre utal. A *Köves út*, *Kövecses út*, illetve a *Köves uta* helynevek névadását az az anyag ihlette, amelyből ezek az utak készültek, vagyis a *kő* motiválta a névadást. Feltehetően elterjedt lehetett a *köves* melléknév az utak elnevezésében, ezt mutatja a helynevekben való gyakori előfordulása, amelynek következtében homonim alakok jöttek létre. Elnevezésének gyakoriságát az a tény is szolgáltathatta, hogy a nagyobb utakat gyakran építették kőből. A *Kövecses út* esetében kisebb valószínűséggel felmerül az a lehetőség is, hogy a *kövecses* tag a nehezen művelhető földre is utalhat, amelyen az adott út áthaladt (vö. FNESz. *Kövecses*).

Az *Öttevény* (Győr vm. 1210: *Etteuen*, Gy. 2: 575) útnév és az *Öttevény út* (1225: *Vtwengut*, OklSz. 1034) értelmezésében az öttevényt 'kavicccsal beborított út'-nak tekinthetjük (vö. FNESz. *Öttevény*). A középkori oklevelek tanúsága szerint a rómaiak által épített nyugat-dunántúli kavicsos, habarccsal vagy oltatlan mésszel megkötött utakat nevezték *öttevény út*-nak (vö. KMTL. 702).

Igen kevés azoknak az útneveknek a száma, melyek elnevezésében a helykora szolgáltatta a névadási motivációt. Az *Új utca* (1355/1357: *Wylvcha*, OklSz. 1025), illetve a két *Ó út* (Baranya vm. +1015: *Owvt*, KMHSz. 209; 1055: *ohut*, OklSz. 1034) elnevezés első névrészeiben fedezhetjük fel csupán ezt a névrészfunkciót.

A helynévalkotásban kedvelt volt a helyeknek a funkciójukról, működésükről való elnevezése. Az *Agyagverem uta* (1431: *Agyagweremwtha*, OklSz. 1036) esetében az *agyagverem* előtag arra utal, hogy a közelben 'agyagvételi

hely' működhetett (vö. TÓTH V. 2001: 15). Hasonló a *Bánya uta* (Hont vm. 1324/326: *Banautha*, Gy. 3: 264) névforma funkciója is, mivel nagy valószínűség szerint az első névrész arra utal, hogy a közelben egy bánya működött.

A szarvasmarhacsorda legelőre való kihajtásának útvonalát örökíthette meg a Komárom vármegyei *Csorda uta* (Komárom vm. 1291: *Churda uta*, Gy. 3: 442) útnév első névrésze. Ezzel analóg a *Ménes út* (Fejér vm. 1289/426: *Menesuth*, Gy. 2: 339, 425) névadása, azonban ez esetben 'együtt legeltetett lovak csoportja'-ról van szó (vö. FNESz. *Ménes-kút*).

A *Gyalog út* (1320: *Petegyaluguta*, OklSz. 313) feltehetően olyan út lehetett, amely nem volt alkalmas a kocsival való közlekedésre, csupán gyalogosan volt járható.

A Fejér vármegyei *Had út* (Fejér vm. 1055: *hodu utu*, Gy. 2: 364), valamint a *Hadi út* (1472: *Hadywth*, OklSz. 329) értelmezése kapcsán fontos megemlíteni, hogy a 11. században bukkantak fel az első magyarok által épített *hadutak*, ezek kötötték össze az egyes várakat (ispánsági székhelyeket), és ugyancsak ezek az utak vezettek az ország stratégiaileg fontos helyeihez. A *hadutak* zömmel ókori római limes utak voltak. Sok kutató foglalkozott a Tihanyi alapítólevél lehetséges értelmezésével, ezek alapján elmondható, hogy a *hodu utu* alak mindenképpen *Had út*-nak felel meg, hiszen a *hodu* végén az *-u* tövéghangzó, mint az *utu* végén is, így nem feleltethető meg az *-i* melléknévképzőnek, mint azt sokat tévesen gondolták (vö. SZENTGYÖRGYI 2008: 285-7).

A 'valamit hordás, szállítás' jelenik meg több középkori útnevünkben is, ilyen a *Borhordó út* (1378: *Borhordouth*, OklSz. 83), a *Halothordó út* (1489: *halothordowth*, OklSz. 1036), a *Karó ~ Kóróhordó út* (1522: *Karohordowth*, OklSz. 1037), *Kőhordó út* (1323: *Keuhordovth*, OklSz. 1035), *Sáshordó út* (1476: *Saashordovth*, OklSz. 1036), *Sóhordó út* (1368: *Sohordowth*, OklSz. 1035), valamint a *Szénahordó út* (1326/1335: *Scenahurdout*, OklSz. 1035). Úgy látszik, ez a névadási motiváció meglehetősen produktív volt a középkorban.

A *Széna utca* (1337/1367: *Zenaucha*, OklSz. 1025) első névrésze is ugyanazt a funkciót látja el, mint a *Szénahordó út* (1326/1335: *Scenahurdout*, OklSz. 1035), vagyis mindkét utat elsősorban szénaszállításra használták.

A *Holtas út* (1398/1466: *Holthaswth*, OklSz. 1036) és a *Halotthordó út* első névrésze azonos funkciót lát el, vagyis az elhunytak szállítására, esetleg halottas menet útvonalára utal. A *Határ út* (1314/1328: *hataruth*, OklSz. 1034) elválasztó funkciójáról kapta a nevét: azaz olyan útra vonatkozhatott, amely település, megye stb. határán húzódhatott végig.

E tulajdonságot kifejező csoportban a *só* névelem népszerű volta miatt gyakori a homonima előfordulása, így a *Só út* (Hont vm. 1228: *Sohtut* ~ *Sohtut*, Gy. 2: 301; Győr vm. 1257: *Sohtuch*, Gy. 2: 603; Gy. 2: 618) négy objektum nevét is viseli. Két ilyen nevű utat is feljegyeztek Győr vármegye területén, illetve egyet Nyitra, egyet pedig Hont vármegyében. Ide sorolható még a szintén több út neveként is felbukkanó *Sós út* (1510: *Sooswth*, OklSz. 858; Nyitra vm. 1247/248: *Sosuth*, Gy. 4: 370) helynév is. Ezeknek az útneveknek az előtagja arra utal, hogy az utat só szállítására használták, azaz szemantikailag a *Sóhordó út* elnevezésekkel áll szoros rokonságban.

A *Szekér utat* (1395: *Zekervth*, OklSz. 902) értelmezhetjük 'kocsiút'-ként, illetve 'dűlők között vezető út'-ként egyaránt (vö. FNESz. *Szekerestörpény*).

Nehezebb a dolgunk a *Terhes út* (1463: *Terheswth*, OklSz. 1036) elnevezés értelmezésével, mivel a *terhes* névrészhez nem tudunk konkrét névadási szituációt társítani, de megítélésem szerint ez is különféle *terhek* szállítására szolgáló utat hivatott jelölni, azaz valamiféle összefoglaló elnevezésként értelmezhetjük.

2. A hely valamilyen külső dologhoz, körülményhez való viszonyát kifejező névrészek

A közelben lévő vagy magát az utat borító jellegzetes növénytakaró lehetett motiváló erő a *Búza utca* (1528: *Bwza wcza*, OklSz. 1026), *Fenyér út* (1304: *Fenerut*, OklSz. 1034), a *Füves út* (1268/347: *Fyuesuth*, Gy. 3: 447), a *Gyepes utca* (1095: *qupisuta*, OklSz. 1034), a *Hangás út* (1430: *hangaswth*, OklSz. 1036), *Kőrös utca* (Bihar vm. 1341: *Keureuswcha*, KMHSz. 165), a *Nyár út* (Komárom vm. 1297: *Nyaruth*, Gy. 3: 438), a *Szil utca* (1429: *Zylulcza*, OklSz. 1025), a *Szőlő út* (1653: *szőlő utak*, OklSz. 941), valamint a *Szőlős utca* (1348: *Zeuleusvlcha*, OklSz. 1025) helynevek esetében.

A *Búza utca* (1528: *Bwza wcza*, OklSz. 1026) értelmezhető olyan útként, amely búzatermelő földterületen vezetett át, azonban lehetséges a búza szállítására való

utalás is, azonban ebben az esetben a hely funkcióját kifejező kategóriába kell sorolnunk. Ugyanígy többféle motivációs tényező rejtőzhet a *Szőlős utca*, *Szőlő út* megnevezések háttérében is: nagy valószínűséggel vehetjük ugyanis számba azt a lehetőséget, hogy ezek az utak szőlőhegyekre vezettek, vagy ott húzódtak a szőlőtermő területeken. Ilyen motivációs háttérrel pedig inkább lokális természetű viszonyra utalnak.

Az adott területen élő állatvilágról tanúskodnak a következő útnevek: *Galamb ája* (1224/291/389: *Golombaya*, Gy. 1: 696, 715), *Hangyás út* (1426/1486: *hangyaswth*, OklSz. 1036), *Ló út* (1428: *lo vth*, OklSz. 1036), *Csikós út* (1427: *Chykoswth*, OklSz. 1036), *Szamár út* (1269: *Zamarvth*, OklSz. 1034). Arra a kérdésre ugyanakkor, hogy az állatneveket tartalmazó útnevek pontosan mire utalnak, nehéz lenne pontos választ adni.

Az útnevek között számos olyan példát találunk, amelyek az ott lévő épület, építmény nevét viselik. Motiváló lehetett vallással kapcsolatos épület, mint az *Egyház utcája* (1489: *Eghazvczaya*, OklSz. 1025). Lehet gazdálkodás, termelés során használatos épület is, például az *Akol uta* (1367: *Akaluta*, OklSz. 1035), a *Malom uta* (Fejér vm. 1277: *Molumvta*, Gy. 2: 358), a *Malom út* (1451: *Malomwth*, OklSz. 1036), a *Malom utca* (1480: *Malomvcza*, OklSz. 1025) és a *Pajta uta* (1422: *Paythautha*, OklSz. 1036), vagy egyéb épületről is elnevezhettek utcát, mint amit a *Kastély utca* (1463: *Casthetwcza*, OklSz. 1025) helynév esetében láthatunk.

Az elnevezési szituációban szerepet játszhatott a tárgy, amivel ott csinálnak valamit funkció is, erről tanúskodnak talán a *Guzsaly út* (1346: *Gusalwth*, OklSz. 1035), valamint a *Szán út* (1263/1326: *Zaanuth*, OklSz. 884) megnevezések, noha ezek névadási háttérét sem tudjuk egyértelműen felfejteni.

A hely viszonya valamilyen külső dologhoz, körülményhez funkcionális kategórián belül külön altípusként kezelhetjük azokat a motiváló tényezőket, amelyek valamilyen személyre utalnak. Az egyik ilyen viszony a hely és birtokosa kapcsolat. Igen gyakori a birtoklás kifejezése a helynevekben, így megtaláljuk e szemantikai szerepet a középkor út-, utcanévadásának gyakorlatában is. Az *Aba nagyút* (Abaúj vm. 1315: *Aba nog wt*, Gy. 1: 87), *Aba nagyuta* (Abaúj vm. 1327/373/762: *Abanogutha*, Gy. 1: 74), *Aba uta* (1389:

Abawtha, OklSz. 1036), *Bán uta* (1384: *Banhuta*, OklSz. 1035), *Csáki út* (Bars vm. 1327: *Czhaky*, Gy. 1: 450, 463, 483), *Csák uta* (Bars vm. 1340: *Chakuta*, KMHSz. 71), *Jób utca* (1337: *Jobwlcha*, OklSz. 1025), *Jób utcája* (1391: *Jobvchaya*, OklSz. 1025), *Jován uta* (1279: *Joanvta*, OklSz. 1034), a többfelé felbukkanó *Király uta* (Abaúj vm. 1256: *Kyraluta*, Gy. 1: 124; Baranya vm. 1347: *Kyraluta*, KMHSz. 155), a *Kovács utca* (1345: *Kuachulcha*, OklSz. 1025), *Péter ája* (Bodrog vm. 1224/291/389: *Peteraya*, Gy. 1: 696, 715), *Püspök uta* (1384: *pyspukutha*, OklSz. 1035), *Rafaim uta* (Bihar vm. 1347: *Rophaymutha* ~ *Rophayimwtha*, KMHSz. 229), *Szent Adalbert utca* (Győr vm. 1271: *Vico S. Adalberti*, Gy. 2: 598, 599), *Szent Ferenc utca* (Bihar vm. 1316, 1318: *S. Francisci*, Gy. 1: 686), *Szent Miklós utcája* (1429: *Zenthmykloswlczaya*, OklSz. 1025), *Szent Péter utcája* (1455: *Zenthpetherwchaya*, OklSz. 1025) és a *Vajda uta* (1366: *Woyadauta*, OklSz. 1035) helynevek tartoznak ebbe a csoportba.

A birtokosi, használói funkció megjelölésében az utak neveiben sokféle lexikális elemet fölhasználtak a névadók: találunk közöttük személyneveket (*Jób uta*) éppúgy, mint nemzetségneveket (*Aba nagyuta*, *Csáki út*), foglalkozásneveket, méltóságneveket (*Kovács utca*, *Király uta*), valamint szentneveket (*Szentmiklós utcája*).

A szentekről elnevezett utcák (*Szent Adalbert utca*, *Szent Ferenc utca*, *Szent Miklós utcája*, *Szent Péter utcája*) esetében motiváló lehetett annak a szentnek a neve is, amely az adott településnek a védőszentje volt, és amit igen jellegzetesen a templom tiszteleti neveként is megtalálunk.

Funkcionális tekintetben gyakran nehéz elkülöníteni, hogy egy személy az út használója, vagy birtokosa volt. Ezért a fenti névformák egy része bizonyosan használói viszonyra utal.

Az ott lévő vagy lakó ember(ek), embercsoport szolgáltatva a névadás motivációját a *Besenyő út* (Fejér vm. +?1061/272//390: *Beseneu wth*, Gy. 2: 424), a *Besenyő uta* (1279: *Besenev uta*, OklSz. 1034), a *Hajós út* (1338: *Hayoswth*, OklSz. 1035), a *Halász utca* (1473: *Halazwczza*, OklSz. 1025), a *Halászó út* (1396: *Halazouut*, OklSz. 1036), a *Harangozó utca* (1493: *Harangozowcha*, OklSz. 1025), a *Jász út* (1446: *Jazwth*, OklSz. 1036), a *Káliz út* (Bodrog vm. +1077–95: *Kaluzwt*, Gy. 1: 714), a *Kun? út* (1454: *Kwnwth*, OklSz.

1036), a *Molnár utca* (1410: *Molnarucha*, OklSz. 1026), a *Nemes utca* (1354: *Nemesulcha*, OklSz. 1025), a *Szász út* (Doboka vm. 1334: *Zaazwt*, Gy. 3: 361; Küküllő vm. 1331/343: *Szászút*, Gy. 3: 553; 1351: *Zauuzut*, OklSz. 1035), a *Székely út* (Borsod vm. 1333: *Zekuluth*, Gy. 1: 737, 805), a *Tót utca* (1413: *Thothulcha*, OklSz. 1026), a *Zsemlyesütő utca* (1484: *Semlyesythewlcza*, OklSz. 1025), a *Zsidó utca* (Esztergom vm. 1294: *Contrata Judeorum*, Gy. 2: 257, 263) útnevekben. E csoportban is találunk homonim alakokat, mint például a *Szász út* megnevezést, ami négy objektumot is jelölt az Árpád-korban.

A hely eredete, kialakulása motiválta a *Vágott út* (1341: *vaguth uth*, OklSz. 1035), a *Vágás út* (1435: *Wagaaswth*, OklSz. 1036) útnevek névadását. Feltehetően olyan a területen haladt keresztül a *Vágott út*, amelyről a fákat összefüggő területen kivágták (vö. FNESz. *Vágás*).

A helyvel kapcsolatos esemény jelenik meg a *Vásár út* (1262/1326: *Wasaruth*, OklSz. 1069), *Vásári utca* (1354: *Wasuaryulcha*, OklSz. 1026) és a *Vásáros út* (1344: *Vasarusvth*, OklSz. 1070) nevek esetében. Ezek feltehetően olyan utak lehettek, ahol a vásárokat rendezték meg. A *Vásári utca* elnevezés struktúrája ugyanakkor szomszédos településre vezető útra is utalhat.

3. A névrész kifejezheti a hely valamely más helyhez való viszonyát

A hely pontos elhelyezkedése kategórián belül az egyik altípust a térszíni forma, amely mellett, közelében vagy rajta található az adott hely kifejezése képviseli. Az általam összeállított útnevek között e típusban a *hegy* és a *bérc*, illetve a velük alkotott egy- és kétrészes helynevek fordulnak elő motiváló elemként: *Bérc út* (Abaúj vm. 1330: *Beerchuth*, Gy. 1: 85; Abaúj vm. 1331: *Berchuth*, Gy. 1: 100; Gömör vm. 1295/315: *Beerchuth*, Gy. 1: 100; 1294: *Berchut*, OklSz. 1034), *Bérc uta* (Gömör vm. 1291: *Berchwta* Gy. 2: 501), *Bérci uta* (Gömör vm. 1291: *Berchywta*, Gy. 2: 501, 540; Gömör vm. 1291: *Berchywta*, Gy. 3: 501), *Cser-hegy uta* (1342: *Cherhygvta*, OklSz. 1035), *Hegy út* (1427: *Hegwth*, OklSz. 1036), *Homok-hegy uta* (Bihar vm. 1347: *Humukhegvtha* ~ *Humukhegutha*, OklSz. 1035, KMHSz. 132), *Kecske-aszó út* (1271: *Keckeozovth*, OklSz. 1034), *Szurdok út* (Baranya vm. 1267/380: *Zurdukut*, Gy. 1: 369). A *bérc* lexéma például az Árpád-kori utak megnevezéseiben igen gyakori elemnek látszik: hét útnév első névrészét alkotja.

Négy *Bérc út* elnevezésű utat gyűjtöttem, egy objektum viseli a *Bérc uta*, illetve kettő a *Bérci uta* nevet.

A *Kecske-aszó út* első névrészének második eleméről, az *aszó* földrajzi köznévről többféle értelmezést is találtam, az egyik lehetséges jelentése szerint: 'időszakos vízfolyás, szárazpatak', míg más definíció szerint: 'északi hegyoldal, árnyékos lejtő' (FNESz. *Aszó, Aszó*). A *Kecske-aszó út* tehát funkcióját tekintve feltehetőleg a kecskék legeltetésére használt hegyoldalra, vagy lejtőre vezető, esetleg ennek közelében futó út lehetett.

Az útnevekben rögzített névrész utalhat arra is, hogy egy tájrész mellett, közelében vagy éppen rajta húzódik az említett út, illetve utca: *Erdőalja uta* (1463: *Erdewalya*, OklSz. 1036), *Erdőelő út* (1437: *Erdewlewth*, OklSz. 1036), *Kert-meg út* (1407: *Kerthmeguth*, OklSz. 1036), *Megye út* (1393/1446: *Megevth*, OklSz. 641), *Szántó út* (1382: *Zanthowth*, OklSz. 1035), *Sziget utca* (1394: *Zygethwlcha*, OklSz. 65), *Telek uta* (Fehér vm. 1299/369/570: *Telkwta*, Gy. 2: 190). A *Kert-meg út* elnevezés olyan útra utalhat, amely a kertek mögött vagy alatt haladt.

Lakott terület közelében vagy rajta helyezkednek el a következő névformák által megjelölt utak: *Ábrány út* (alakváltozata az *Ábrahám út*) (Baranya vm. [+1235]/350/404: *Abram[ku]th*, Gy. 1: 286), *Baranka uta* (Bereg vm. 1341/342//XVIII.: *Baranka utha*, Gy. 1: 530, 541), *Berendi út* (1341: *Berendivt*, OklSz. 1034), *Bethlehembe menő utca* (1337: *Bethlembemenewlcha*, OklSz. 1025), *Csabára menő út* (1401: *Chabaramenewth*, OklSz. 1036), *Csolnak út* (1357: *Cholnukwth*, OklSz. 1035), *Csömek út* (Bihar vm. 1327/589: *Cheomekut*, Gy. 1: 636), *Debreceni utca* (1345/1414: *Debruchenyucha*, OklSz. 1025), *Debrecen utcája* (1450: *Debreczenwczaya*, OklSz. 1025), *Devecser szurdoka* (Baranya vm. 1347: *Deuecherzurduka*, KMHSz. 82), *Dobozi út* (1363: *Dubuziuth*, OklSz. 1035), *Dobronok? uta* (1365: *Dobronukuta*, OklSz. 1035), *Gyirmót uta* (Baranya vm. +1183/326/363: *Beremothuta [f: Geremothuta]*, Gy. 1: 385), *Gyöngyös uta* (1360: *Gyungyus vtha*, OklSz. 1035), *Gyöngyös utca* (1354: *Gungus vlcha*, OklSz. 1025), *Halászi út* (1446: *Halazywth*, OklSz. 1036), *Hód uta* (Csanád vm. 1337: *Hodwtha*, Gy. 1: 863), *Idai nagyút* (Abaúj vm. 1330: *Ydaynoguth*, Gy. 1: 53, 85, 93), *Ivánföldéremenő út* (1401: *Jwanfelderemenewth*, OklSz. 1036), *Kakucs utca* (Bihar

vm. 1344: *Kakuch-uczsa*, KMHSz. 142), *Kék ut*a (1386: *Keyk ut*a, OklSz. 1036), *Kéki halászút* (1386: *Keykhalazuth*, OklSz. 1036), *Körmendi nagyút* (1364: *Kurmendynoguth*, OklSz. 1035), *Mák ut*a (Heves vm. [1278]/278: *Mak ut*a, Gy. 3: 114), *Malomszeg utca* (Bihar vm. 1308: *Malunzagh*, Gy. 1: 641, 675), *Martonos ut*a (Baranya vm. 1324: *Mortunusuta*, Gy. 1: 283), *Mocsár ut*a (1418: *Mochaarwtha*, OklSz. 1036), *Pécsi út* (Baranya vm. [+1235]/350/404: *Pechyuth*, Gy. 1: 286, 357), *Pólyi nagyút* (Abaúj vm. 1330: *Paulinoguth*, Gy. 1: 85, 133), *Pozsonyi út* (1384: *Posoniwth*, OklSz. 1035), *Szoboszó? út* (1271: *Zobozouth*, OklSz. 1034), *Vajai út* (Heves vm. 1446: *Wayaywth*, Gy. 3:143), *Várad ut*a (1377: *Waradwta*, OklSz. 1035), *Váradi út* (Bars vm. 1286/XVI.: *Warady wth*, Gy. 1: 447, 484), *Város út* (1343: *varashut*, OklSz. 1062), *Vasvár ut*a (1370: *Waswar vtha*, OklSz. 1035). Az ebbe az altípusba tartozó helyneveket természetesen aligha lehet és kell elhatárolni attól a kategóriától, amely az irány megjelölése szemantikai tartalmat, azon belül is az oda vezet irányt fejt ki. Az ilyen út- és utcaneveket ezért valójában mindkét típusba tartozónak tekintem.

A pontos elhelyezkedést vagy irányt kifejező útelnevezések szerkezeti-strukturális tekintetben nagyon sokfélék lehetnek. A kevésbé tipikus szerkezetnek a településnévi előtag + *út, utca* földrajzi köznévvé tűnik (pl. *Csömek út, Csolnak út*), azaz a teljesen (mindkét tagon) jelöletlen szerkezet. Jóval gyakoribb az előtagon *-i* melléknévképzővel (pl. *Idai nagyút, Berendi út, Halászi út* stb.), illetőleg az utótagon birtokos személyjellel (pl. *Kék ut, Debrecen utcája, Hód ut*a stb.) jelölt szerkesztésmód. Nem túl gyakran pedig kifejezetten bonyolult előtaggal leírt elnevezésekre is ráakadhatunk: pl. *Csabára menő út, Ivánföldére menő út, Betlehembe menő utca* stb.

Építmény mellett vagy közelében funkciót fejez ki a *Szent Lőrinc utca* (Esztergom vm. 1294: *S. Laurencii*, Gy. 2: 263), a *Szent Márton utca* (Esztergom vm. 1258: *S. Martini*, Gy. 2: 267) és a *Vár ut*a (1269: *Varutha*, OklSz. 1034) útnév. Mindkét szentről elnevezett utca az Esztergom-Olaszvárosban található azonos nevű templomok mellett helyezkedik el, a *Szent Lőrinc utca* az északi, míg a *Szent Márton utca* a déli részen található (vö. Gy. 2: 263, 267).

A motiváció alapja az általános irányjelölés az *Előre út* (1280/1335: *Elewrewth*, OklSz. 1034) esetében.

A helyviszonyított helyzete jelenik meg két *Által út* (1269: *Altaluth*, OklSz. 20, Komárom vm. 1297: *Altaluth*, Gy. 3: 438) helynévben, a *Fel utca* (1438: *Felvlcha*, OklSz. 1025), a *Felső út* (1464: *Felsewwith*, OklSz. 1036), *Horh* (Győr vm. 1311: *Hurh*, Gy. 2: 581), *Horhos út* (1275: *Hurhuswt*, OklSz. 1034), a *Közép út* (Baranya vm. 1329/XIV.: *Kuzepwith*, Gy. 1: 327; 1312: *kuzepwt*, KMHSz. 167), a *Közép nagyút* (1385: *Kwzepnogwith*, OklSz. 1035), a *Külső? út* (1240: *Chisyut*, OklSz. 1034) és a *Mély út* (1348: *Melvt*, OklSz. 1035) elnevezésekben. A *Horh* és a *Horhos út* első névrésze funkcionális szempontból azonos szerepet tölt be, mint a *Mély út* első névrésze, azaz 'mély, árkos, esetleg vízmosta terület'-et jelöl.

4. Többféleképpen is értelmezhető névrészek

A helynevek és köztük az út-, utcanevek körében is akadnak olyan elnevezések, amelyek szemantikai tartalmát a mai ismereteink alapján nem könnyű felderíteni. Ez a nehézség egyrészt oda vezet, hogy bizonyos névformáknak több értelmezési módja is lehetséges, míg másokhoz nem tudunk névadási motivációt kapcsolni.

A többféle értelmezést megengedő elnevezések egy része olyan, amelynél a név olvasati többféleségére vezethető vissza a többféle értelmezés lehetősége. Ezt tapasztaljuk például a *Hangás út ~ Hangyás út* kettősségénél: az első esetben növényre, a második esetben állatra utal az előtag.

A másik típusban egyféle olvasati lehetőséghez kapcsolható többféle szemantikai háttér: ilyen lehet például a személynevet és tulajdonnevet is tartalmazható *Ábrány uta* névforma. De az ide tartozó névformákat még tovább is gyarapíthatnánk.

2.3. A lexikális-morfológiai elemzés

A helynevek vizsgálata ezen az elemzési szinten a bennük felhasznált nyelvi kifejezőeszközök szempontjából történik. A már korábban tárgyalt funkcionális-szemantikai kategóriák ugyanis különböző nyelvi eszközökkel fejeződhetnek ki. Vagyis a létrejövő funkcionális névrészek nyelvi felépítésének az analízisét jelenti ez az elemzési forma. A funkcionális-szemantikai és a lexikális-morfológiai szint átfedéseket is mutathat, azonban fontos különbség, hogy a funkcionális analízis névrészfunkciókat mutat be, míg a lexikális vizsgálat a szó jelentését keresi (vö. HOFFMANN 1993: 55).

A helynevek létrehozásában szerepet játszó nyelvi elemek közzavak és tulajdonnevek egyaránt lehetnek. Ezek a lexémák állhatnak a névben önmagukban, mint az *Út* névalakban, vagy akár képzővel, mint az *Agyagos* helynevünkben, de lehetnek összetett helynevek elő- és utótagjai is, például az *Idai nagyút* esetében.

A) egyrészes helynevek

A középkori útnevek gyűjtése során csekély számú egyrészes helynevet találtam. Lexikális-morfológiai szinten az egyrészes helynevek között vannak, amelyek köznévi, és vannak, amelyek tulajdonnévi lexémából állnak. Az egyrészes helynevekben szereplő köznévi lexémák szófajukat tekintve lehetnek főnevek, illetve melléknevek. Az adatgyűjtés során csupán néhány, olyan útnevet találtam, amelyek ebbe a lexikális kategóriába sorolhatók. A főnevek csoportján belül beszélhetünk földrajzi köznevekről, mint például két *Út* (Baranya vm. +1015: *Wt*, Gy. 1: 281; Bodrog vm. +1077: *Vt*, Gy. 1: 708) nevű helynévben is, valamint a *Horh* (Győr vm. 1311: *Hurh*, Gy. 2: 581); (< *horh* 'mélyút') és az *Öttevény* (Moson vm. 1210: *Etteuen*, Gy. 2: 575); (< *öttevény* 'kövel borított, kockakövekkel burkolt út') elnevezésekben. Egyetlen melléknévből, illetve melléknévi jellegű szóból épül fel az *Agyagos* (Baranya vm. 1252: *Agogus*, Gy. 1: 400) útnevünk.

B) kétrészes helynevek

A kétrészes helynevek utótagjuk alapján kétfélek lehetnek: a második névrész földrajzi köznév vagy valódi helynév egyaránt lehet, de más lexéma ilyen pozícióban nem állhat (vö. TÓTH V. 2001: 648). Az általam gyűjtött útnevek utótagjaiban egyetlen kivétellel: a *Nagy Olasz utca* (amely az *Olasz utca* alakváltozata), kizárólag földrajzi köznév szerepel. Ezek a helyfajtajelölő szerepben álló földrajzi köznevek többnyire egyszerű szavak. Pl. *Berendi út* (1341: *Berendivt*, MOSz. 1034), *Búza utca* (1528: *Bwza wcza*, MOSz. 1026) stb.

Összetett földrajzi köznév is állhat a kétrészes helynevek utótagjaként, az általam gyűjtött útnevek esetében ez szűkebb kategória. Az *Aba nagyút* (Abaúj vm. 1315: *Aba nog wt*, Gy. 1: 53, 87), az *Aba nagyuta* (Abaúj vm. 1327: *Abanogutha*, Gy. 1: 74), a *Doboka-kőbánya nagyút* (Baranya vm. +1015: *Dobrochachubanogut*, Gy. 1: 298, 349), a *Hatló nagyuta* (1295: *Hotlounoguta*, OklSz. 1034), az *Idai nagyút*

(Abaúj vm. 1330: *Ydaynoguth*, Gy. 1: 53, 85, 93), a *Körmendi nagyút* (1364: *Kurmendynoguth*, OklSz. 1035), a *Közép nagyút* (1385: *Kwzepnogwth*, OklSz. 1035), a *Pólyi nagyút* (Abaúj vm. 1330: *Paulinoguth*, Gy. 1: 85, 133), a *Kéki halászsút* (1386: *Keykyhalazuth*, OklSz. 1036) elnevezésekben fordul elő.

A helynevek előtagjaként különféle szófajú köznévi és tulajdonnévi lexémák egyaránt előfordulhatnak. A továbbiakban ezek szerint tekintem át az út- és utcanevek rendszerét (vö. TÓTH V. 2001: 648-53).

1. Az előtag főnév

A földrajzi köznév + földrajzi köznév szerkezetű útnevek a kétrészes út-, illetve utcaneveknek a 7,9 %-át teszik ki. Az ilyen felépítésű útnevek többségében az első névrész funkcionális szempontból lokális természetű viszonyt fejez ki. A *Bérc út* (Abaúj vm. 1330: *Beerchuth*, Gy. 1: 85; Abaúj vm. 1331: *Berchuth*, Gy. 1: 100; Gömör vm. 1295/315: *Beerchuth*, Gy. 1: 100; 1294: *Berchut*, OklSz. 1034), *Bérc uta* (Gömör vm. 1291: *Berchwta* Gy. 2: 501), *Bérci uta* (Gömör vm. 1291: *Berchywta*, Gy. 2: 501, 540; Gömör vm. 1291: *Berchywta*, Gy. 3: 501), *Hegy út* (1427: *Hegwth*, OklSz. 1036), *Megye út* (1393/1446: *Megevth*, OklSz. 641), *Szántó út* (1382: *Zanthowth*, OklSz. 1035), *Sziget utca* (1394: *Zygethwlcha*, OklSz. 65), *Szurdok út* (Baranya vm. 1267/380: *Zurdukut*, Gy. 1: 369), *Telek uta* (Fehér vm. 1299/369/570: *Telkwta*, Gy. 2: 190) és a *Város út* (1343: *varashut*, OklSz. 1062) helynevek első névrészében a hely valamely más helyhez való viszonya fejeződik ki.

Az ilyen struktúrájú nevek között elenyésző azoknak a száma, amelyekben a hely valamely tulajdonsága szolgáltatta a motiváló erőt. Ilyen a *Határ út* (1314/1328: *hataruth*, OklSz. 1034) és az *Ország uta* (1359/1509: *orzagwta*, OklSz. 717) helynév.

A személyt vagy csoportot jelölő főnév + földrajzi köznév felépítésű útnevekben leggyakrabban népnévvel találkozhatunk: ilyen a *Besenyő út* (Fejér vm. +?1061/272//390: *Beseneu wth*, Gy. 2: 424), a *Besenyő uta* (1279: *Besenev uta*, OklSz. 1034), *Jász út* (1446: *Jazwth*, OklSz. 1036), a *Káliz út* (Bodrog vm. +1077-95: *Kaluzwt*, Gy. 1: 714), a *Kun? út* (1454: *Kwnwth*, OklSz. 1036), *Német út* (1331: *Nemuthwth*, OklSz. 1035), *Német utca* (1406: *Nemethwcza*, OklSz. 1026), *Szász út* (Doboka vm. 1334: *Zaazwt*, Gy. 3: 361; Küküllő vm.

1331/343: *Szászút*, Gy. 3: 553; Hont vm. 1351: *Zauuzut*, OklSz. 1035), a *Székelly út* (Borsod vm. 1333: *Zekuluth*, Gy. 1: 737, 805), a *Tót utca* (1413: *Thothulcha*, OklSz. 1026), *Zsidó utca* (Esztergom vm. 1294: *Contrata Judeorum*, Gy. 2: 257, 263). Funkcionális tekintetben ezek a helynevek egyneműek: a nevek előtagja a hely lakóinak etnikai hovatartozását fejezi ki.

A népnév mellett a másik leggyakoribb előtag ebben a típusban a foglalkozást, illetve címet jelölő közszó. A *Bán uta* (1384: *Banhuta*, OklSz. 1035), a *Hajós út* (1338: *Hayoswth*, OklSz. 1035), a *Halász utca* (1473: *Halazwcza*, OklSz. 1025), a *Harangozó utca* (1493: *Harangozowcha*, OklSz. 1025), a többfelé felbukkanó *Király uta* (Abaúj vm. 1256: *Kyraluta*, Gy. 1: 124; Baranya vm. 1347: *Kyraluta*, KMHSz. 155), a *Kovács utca* (1345: *Kuachulcha*, OklSz. 1025), a *Molnár utca* (1410: *Molnarucha*, OklSz. 1026), a *Nemes utca* (1354: *Nemesulcha*, OklSz. 1025), a *Püspök uta* (1384: *pyspukutha*, OklSz. 1035), a *Vajda uta* (1366: *Woyadauta*, OklSz. 1035) és a *Zsemlyesütő utca* (1484: *Semlyesythewlcza*, OklSz. 1025) elnevezésekben funkcionálisan az ott lakó emberekre (azok foglalkozására) utalás funkcióját találjuk meg.

A nem személyt jelentő főnév + földrajzi köznév struktúrájú útnevek igen változatos képet mutatnak, hiszen megjelenhet bennük növényt jelölő közszó, mint a *Búza utca* (1528: *Bwza wcza*, OklSz. 1026), a *Kőrös utca* (Bihar vm. 1341: *Keureuswcha*, KMHSz. 165), a *Nyár út* (Komárom vm. 1297: *Nyaruth*, Gy. 3: 438), a *Szil utca* (1429: *Zylulcza*, OklSz. 1025) és a *Szőlő út* (1653: *szőlő utak*, OklSz. 941) nevek esetében.

A *Galamb ája* (1224/291/389: *Golombaya*, Gy. 1: 696, 715), a *Ló út* (1428: *lo vth*, OklSz. 1036) és a *Szamár út* (1269: *Zamarvth*, OklSz. 1034) névforma ugyanakkor állatot jelölő közszót tartalmaz előtagként.

Épületet, építményt jelölő közszavakat találunk az *Akol uta* (1367: *Akaluta*, OklSz. 1035), a *Bánya uta* (Hont vm. 1324/326: *Banautha*, Gy. 3: 264), az *Egyház utcája* (1489: *Eghazvczaya*, OklSz. 1025), a *Kastély utca* (1463: *Casthetwcza*, OklSz. 1025), a *Malom uta* (Fejér vm. 1277: *Molumvta*, Gy. 2: 358), a *Malom út* (1451: *Malomwth*, OklSz. 1036), a *Malom utca* (1480: *Malomvcza*, OklSz. 1025), a *Pajta uta* (1422: *Paythautha*, OklSz. 1036) és a *Vár uta* (1269: *Varutha*, OklSz. 1034) előtagjában.

A *Guzsaly út* (1346: *Gusalwth*, OklSz. 1035), a *Szán út* (1263/1326: *Zaanuth*, OklSz. 884) és a *Szekér út* (1395: *Zekervth*, OklSz. 902) esetében tárgyakat jelölő közszavak alkotják az útnevek első névrészét.

Itt említhetjük még az anyagnévi lexémákat tartalmazó *Por utca* (1337: *Purhucha*, OklSz. 1025), és a *Só út* (Hont vm. 1228: *Sohtut* ~ *Sothut*, Gy. 2: 301; Győr vm. 1257: *Sohtuch*, Gy. 2: 603; Gy. 2: 618) névelemeket.

Szintén csekély számú szerkezet tartalmaz egyéb közneveket: *Csorda uta* (Komárom vm. 1291: *Churda uta*, Gy. 3: 442), *Had út* (Fejér vm. 1055: *hodu utu*, Gy. 2: 364), *Válasz út* (Kolozs vm. 1326: *Valazut*, Gy. 3: 341) és a *Vásár út* (1262/1326: *Wasaruth*, OklSz. 1069).

A csoport tagjai funkcionális tekintetben igen változatosak, hiszen utalhatnak a hely valamely tulajdonságára: például anyagára, állapotára, funkciójára, alakjára stb. Illetve megjelenhet bennük a hely viszonya valamilyen külső körülményhez funkció is: például ott lévő épület, építmény, ott élő állat- és növényvilág, vagy tárgy, amivel ott csináltak valamit.

2. Az előtag melléknév(i jellegű szó)

A képzetlen melléknév + földrajzi köznévi összetételű struktúrák igen sok útnevünkben felfedezhetők. Különösen kedvelt lehetett a *nagy*, a *közép* és a *szoros* melléknév: lásd például a több vármegyében is előforduló *Nagy út*, *Közép út*, valamint a *Közép nagyút* és a *Szoros út* elnevezésekben.

Ezek mellett az előtagok mellett előforduló melléknevek, valamint az ezekben kifejeződő funkciók is igen változatos képet mutatnak. Funkcionálisan kifejeződhet bennük a hely viszonyított helyzete, mint a *Fel utca* (1438: *Felvlcha*, OklSz. 1025), a *Felső út* (1464: *Felsewwth*, OklSz. 1036), a *Közép út* (Baranya vm. 1329/XIV.: *Kuzepwth*, Gy. 1: 327; 1312: *kuzepwt*, KMHSz. 167), a *Közép nagyút* (1385: *Kwzepnogwth*, OklSz. 1035) és a *Külső? út* (1240: *Chisyut*, OklSz. 1034) esetében.

Csekély azoknak az útneveknek a száma, amelyekben az alak: *Ferde utca* (1418: *Ferdewcha*, OklSz. 1025), *Hosszú utca* (1489: *Hozyvvcza*, OklSz. 1025), a *Mély út* (1348: *Melvt*, OklSz. 1035), a méret: *Kis út* (Nyitra vm. 1247/48: *Kisut*, Gy. 4: 370), *Nagy út* (Baranya vm. +1015: *Nogvt*, Gy. 1: 318; Baranya vm. +1015: *Nogut*, KMHSz. 198; Baranya vm. +1077: *Nog vt*, Gy. 1: 371; Borsod vm. 1301/378:

Nogwth, KMHSz. 198; Fejér vm. +?1061: *Nogwth*, Gy. 2: 424), a kor: *Új utca* (1355/1357: *Wylvlcha*, OklSz. 1025) fejeződik ki.

A képzett melléknév + földrajzi köznévi szerkezetű útnevek nagy számban fordulnak elő. Többségük funkcionális tekintetben a hely jellegzetes növényzetére vagy anyagára utal, földrajzi köznévi utótagjuk vizsgálata alapján pedig három típusba sorolhatjuk ezeket a névelemeket.

- Lehet a köznévi utótag az *út* földrajzi köznévi: *Füves út* (1268/347: *Fyuesuth*, Gy. 3: 447), *Hangás út* (1430: *hangaswth*, OklSz. 1036), *Agyagos út* (1273: *Agagusuth*, OklSz. 1034), *Köves út* (Borsod vm. 1325/347: *Kuueswth*, Gy. 1: 789), *Kövecses út* (Gömör vm. +1294/471: *Kevetzesut*, Gy. 2: 507).
- Az *út* birtokos személyjeles származékként az *uta* szerepel viszont a *Gyepes uta* (1095: *qupisuta*, OklSz. 1034), a Pilis megyei *Köves uta* (Pilis vm. 1322: *Kuesutha*, Gy. 4: 595) elnevezésekben.
- Ezek mellett előfordul még az *utca* földrajzi köznévi utótag is: *Szőlős utca* (1348: *Zeuleusvlcha*, OklSz. 1025), *Poros utca* (1337: *Purusucha*, OklSz. 1025).

Ezekben az útnevekben elforduló funkcionális kategória még az alak, illetve a lokális viszonyra történő utalás: *Árkos út* (1314: *arcusvth*, OklSz. 1034), *Kígyós út* (1394/1446: *Kegyoswth*, OklSz. 1036), *Tekeres uta* (Abaúj vm. +1326: *Tekeres uta*, Gy. 1: 142).

Kifejeződik bennük egyaránt a funkció, valamint hellyel kapcsolatos esemény. A képzett melléknévi előtagban előforduló képzők alapján is tipizálhatjuk ezeket az út- és utcaneveket.

-i képző

A korai ómagyar kor helynévképzésében kiemelkedő szerephez jutott az *-é* birtokjelből származtatható az *-i* képző (vö. TÓTH V. 186). A hely funkciója, illetve a hellyel kapcsolatos esemény szemantikai tartalmú útneveink között csupán két névalakban találkozhatunk *-i* képzős formával: a *Hadi út* (1472: *Hadywth*, OklSz. 329) és a *Vásári utca* (1354: *Wasuaryulcha*, OklSz. 1026) elnevezésekben.

-s képző

A vizsgált névanyagban gyakran előfordulnak *-s* képzővel ellátott alakok, amelyekben a *holt*, a *só*, a *teher* és a *vásár* főnevekhez járulva változtatják meg a szó

szófaját: *Holtas út* (1398/1466: *Holthaswth*, OklSz. 1036), *Sós út* (1510: *Sooswth*, OklSz. 858; Nyitra vm. 1247/248: *Sosuth*, Gy. 4: 370), *Terhes út* (1463: *Therheswth*, OklSz. 1036), *Vásáros út* (1344: *Vasarusvth*, OklSz. 1070).

A melléknévi igenév + földrajzi köznévsz. struktúrájú nevek a ritkább típusok közé tartoznak. Folyamatos melléknévi igenév alkotja az előtagját a *Halászó út* (1396: *Halazouut*, OklSz. 1036) és a *Tekerő? uta* (Abaúj vm. +1326: *Tekeryouta*, Gy. 1: 142) útneveknek. Az előbbiben az ott lakó ember, embercsoport funkció jelenik meg, míg az utóbbi a hely alakjára utal. A *Vágott út* (1341: *vaguth uth*, OklSz. 1035) helynévben a befejezett melléknévi igenév jelenik meg a hely eredete funkciójában.

3. Az előtag személynév

A személynévi előtag + földrajzi köznévi utótag szerkezet gyakran használatos az út- és az utcanevek megjelölésében. E struktúra kapcsán azok az útnevek említhetők, amelyek előtagja régi, egyelemű személynév: *Jób utca* (1337: *Jobwlcha*, OklSz. 1025), *Jób utcája* (1391: *Jobvchaya*, OklSz. 1025), *Jován uta* (1279: *Joanvta*, OklSz. 1034), *Rafaim uta* (Bihar vm. 1347: *Rophaymutha ~ Rophayimwtha*, KMHSz. 229), *Péter ája* (Bodrog vm. 1224/291/389: *Peteraya*, Gy. 1: 696, 715).

A nemzetségnévi lexémát tartalmazó nevek: az *Aba nagyút* (Abaúj vm. 1315: *Abanog wt*, Gy. 1: 87), az *Aba nagyuta* (Abaúj vm. 1327/373/762: *Abanogutha*, Gy. 1: 74), az *Aba uta* (1389: *Abawtha*, OklSz. 1036), a *Csák uta* (Bars vm. 1340: *Chakuta*, KMHSz. 71) és a *Csáki út* (Bars vm. 1327: *Czhaky*, Gy. 1: 450, 463, 483).

Az útnevek struktúrája tartalmazhat szentnevet is: *Szent Adalbert utca* (Győr vm. 1271: *Vico S. Adalberti*, Gy. 2: 598, 599), *Szent Ferenc utca* (Bihar vm. 1316, 1318: *S. Francisci*, Gy. 1: 686), *Szent Miklós utcája* (1429: *Zenthmykloswlczaya*, OklSz. 1025), *Szent Péter utcája* (1455: *Zenthpetherwchaya*, OklSz. 1025).

Szerkezetüket tekintve a személynévi előtagú útnevek többsége jelölt birtokos jelzős szerkezetben áll (pl. *Csák uta*), a jelöletlen birtokos jelzős struktúrájú elnevezések típusa lényegesen ritkább (pl. *Szent Ferenc utca*).

4. Az előtag helynév(i származék)

Az adatgyűjtés során azt tapasztaltam, hogy a helynévi előtagból és földrajzi köznévi utótagból álló összetett helynevek gyakran használatosak út-, illetve utcanevek megjelöléseként. Az előtag egyaránt lehet egyrészes (*Gyöngyös utca*), kétrészes (*Doboka-kőbánya nagyút*), illetve egyrészes képzett helynév (*Pécsi út*) is.

Az egyrészes helynév + földrajzi köznév felépítésű útnevek tekintélyes számban fordulnak elő. Egy már meglévő helynév névtestét foglalják magukban a következő névformák által megjelölt utak, amelyek között jelölt és jelöletlen birtokviszony egyaránt előforduló szerkezet.

A jelöletlen birtokos jelzős szerkezetű útneveink az *Ábrány út* (alakváltozata az *Ábrahám út*) (Baranya vm. [+1235]/350/404: *Abram[ku]th*, Gy. 1: 286), *Csolnak út* (1357: *Cholnukwth*, OklSz. 1035), *Csömek út* (Bihar vm. 1327/589: *Cheomekut*, Gy. 1: 636), *Szoboszó? út* (1271: *Zobozouth*, OklSz. 1034), *Gyöngyös utca* (1354: *Gungus vlcha*, OklSz. 1025), *Kakucs utca* (Bihar vm. 1344: *Kakuch-ucza*, KMHSz. 142).

A birtokviszony jelölve van a *Baranka uta* (Bereg vm. 1341/342//XVIII.: *Baranka utha*, Gy. 1: 530, 541), *Dobronok? uta* (1365: *Dobronukuta*, OklSz. 1035), a *Gyirmót uta* (Baranya vm. +1183/326/363: *Bermothuta* [olv.: *Germothuta*], Gy. 1: 385), a *Gyöngyös uta* (1360: *Gyungyus vtha*, OklSz. 1035), a *Hód uta* (Csanád vm. 1337: *Hodwth*, Gy. 1: 863), a *Kék uta* (1386: *Keyk uta*, OklSz. 1036), a *Mák uta* (Heves vm. [1278]/278: *Mak uta*, Gy. 3: 114), a *Martonos uta* (Baranya vm. 1324: *Mortunusuta*, Gy. 1: 283), a *Vasvár uta* (1370: *Waswar vtha*, OklSz. 1035), a *Várad uta* (1377: *Waradwta*, OklSz. 1035), a *Debrecen utcája* (1450: *Debreczenwczaya*, OklSz. 1025) és a *Devecser szurdoka* (Baranya vm. 1347: *Deuecherzurduka*, KMHSz. 82) elnevezésekben.

Az ebbe a típusba tartozó helynevek funkcionális tekintetben egyneműek, hiszen bennük az irányjelölés funkció fejeződik ki.

A kétrészes helynév + földrajzi köznév névtípussal az ómagyar kori útneveink között csupán a *Doboka-kőbánya nagyút* (Baranya vm. +1015: *Dobrochachubananogut*, Gy. 1: 298, 349), a *Kecske-aszó út* (1271: *Keckeozovth*, OklSz. 1034), az *Agyagverem uta* (1431: *Agyagweremwth*, OklSz.

1036) és a *Malomszeg utca* (Bihar vm. 1308: *Malunzegh*, Gy. 1: 641, 675) esetében találkozhatunk.

Az egyrészes képzett helynév + földrajzi köznévsztruktúra szintén igen gyakori az útnevek között, erről tanúskodnak a következő *út* földrajzi köznevet tartalmazó útnevek: *Berendi út* (1341: *Berendivt*, OklSz. 1034), *Dobozi út* (1363: *Dubuziuth*, OklSz. 1035), *Halászi út* (1446: *Halazywth*, OklSz. 1036), *Pécsi út* (Baranya vm. [+1235]/350/404: *Pechyuth*, Gy. 1: 286, 357), *Pozsonyi út* (1384: *Posoniwth*, OklSz. 1035), *Vajai út* (Heves vm. 1446: *Wayaywth*, Gy. 3:143), *Váradi út* (Bars vm. 1286/XVI.: *Warady wth*, Gy. 1: 447, 484); valamint a *nagyút* utótagú neveink, mint az *Idai nagyút* (Abaúj vm. 1330: *Ydaynoguth*, Gy. 1: 53, 85, 93), a *Körmendi nagyút* (1364: *Kurmendynoguth*, OklSz. 1035) és a *Pólyi nagyút* (Abaúj vm. 1330: *Paulinoguth*, Gy. 1: 85, 133).

Az ebbe a lexikális-morfológiai kategóriába tartozó út- és utcaneveink között csupán egy névformában fedezhetjük fel az *utca* földrajzi köznevet mint utótagot: a *Debreceni utca* (1345/1414: *Debruchenyucha*, OklSz. 1025) névalakban. A vizsgált névanyagban a *Kéki halászsút* (1386: *Keykyhalazuth*, OklSz. 1036) az egyetlen példa, amelyben a *halászsút* összetett földrajzi köznévsztruktúra felfedezhető. Az itt említett helynévi előtagok minden esetben *-i* melléknévképzővel szerepelnek.

Összességében minden helynévi előtagról elmondható, hogy első névrészükből funkcionálisan lokális természetű viszony, irányjelölés fejeződik ki.

5. Az előtag szószerkezet

A szószerkezet előtag + földrajzi köznévsztruktúra helyneveknek a vizsgált névanyagban a leggyakoribb formája az *igés, igeneves szerkezet*. Ebbe a lexikális-morfológiai kategóriába tartozó útnevekben leggyakrabban a hely funkciójára utalás fejeződik ki: *Borhordó út* (1378: *Borhordouth*, OklSz. 83), *Halotthordó út* (1489: *halothhordowth*, OklSz. 1036), *Karó~Kóróhordó út* (1522: *Karohordowth*, OklSz. 1037), *Kőhordó út* (1323: *Keuhordovth*, OklSz. 1035), *Sáshordó út* (1476: *Saashordovth*, OklSz. 1036), *Sóhordó út* (1368: *Sohordowth*, OklSz. 1035), *Szénahordó út* (1326/1335: *Scenahurdout*, OklSz. 1035).

A *Betlehembe menő utca* (1337: *Bethlembemenewlcha*, OklSz. 1025), a *Csabára menő út* (1401: *Chabaramenewth*, OklSz. 1036) és az *Ivánföldéremenő út* (1401: *Jwanfelderemenewth*, OklSz. 1036) névelemekben irányjelölő funkció jelenik meg.

Viszonyjelölő szerkezet + földrajzi köznévsztruktúrájú útnévre példát csupán néhány esetben találtam. Ezt a kategóriát képviseli két a hely viszonyított helyzetét kifejező funkciójú útnév: két *Által út* (1269: *Altaluth*, OklSz. 20, Komárom vm. 1297: *Altaluth*, Gy. 3: 438) elnevezésű útnév, valamint a tájrész mellett, közelében vagy rajta funkció jelenik meg az *Erdőalja uta* (1463: *Erdewalya*, OklSz. 1036), az *Erdőelő út* (1437: *Erdewlewth*, OklSz. 1036) és a *Kert-meg út* (1407: *Kerthmeguth*, OklSz. 1036) esetében.

A szószerkezeti előtaggal rendelkező út- és utcanevek között egyetlen jelzős szerkezetet, illetve szeretlen szókapcsolatot tartalmazó névelemet találtam: *Hatló nagyuta* (1295: *Hotlounoguta*, OklSz. 1034).

2.4. Keletkezéstörténeti vizsgálat

„A történeti helynévelemzés során azt vizsgáljuk, hogy milyen nyelvi szabályok szerint jönnek létre az új helynevek, miféle hatóerők irányítják a nyelvi elemeknek a nevekbe való beépülését.” (HOFFMANN 1993: 67).

A helynevek nyelvi elemzésének egyik alappillére a keletkezéstörténeti vizsgálat, amely segítségével felvázolhatóak a nevek létrejöttének szabályai, a különböző változásformák típusai, összefüggései és okai. Mindez azért különösen fontos, mivel a névadás alapjául szolgáló funkcionális-szemantikai kategóriákra, illetve az ezeket kifejező nyelvi eszközökre, azaz lexikális-morfológiai típusokra az időtényező eltérő mértékben hat. A lexikális morfológiai típusok mint nyelvi jelenségek változása sokkal intenzívebb, mint a névrészfunkcióké (vö. HOFFMANN 1993: 67).

A történeti tipológia kategóriáiba mindig az utolsó névalakító mozzanat alapján soroljuk be a neveket, azaz mindig arra a pillanatra kell tekintettel lenni, amikor egy adott hangsor bizonyos jelentéssel a magyar helynévrendszer részévé válik (vö. HOFFMANN 1993: 67).

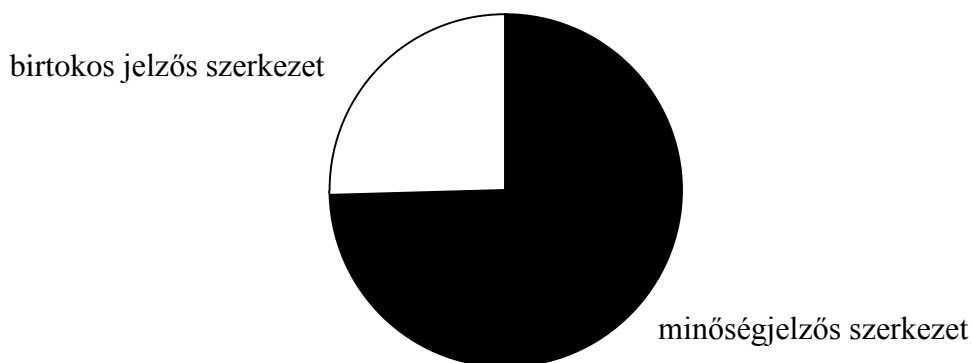
A) Szintagmatikus szerkesztéssel alakult nevek

„A szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek csoportjába azokat a helyneveket sorolom, amelyek keletkezésükkor szintagmatikus szerkezetként jöttek létre. E szerkezetek mindkét tagja valamiféle információt ad a helynév denotátumáról, tehát funkcionális jegyet kifejező névrésznek tekintendő.” (HOFFMANN 1993: 70). Ebből egyértelműen következik, hogy az így létrejött helynevek mindig kétrészesek. Ezt támaszthatja alá, hogy az általam gyűjtött kétrészes út- és utcanevek jelentős hányada (96,9%) ebbe a keletkezéstörténeti kategóriába sorolható.

A helynevek szintagmatikus elemzése kapcsán a névrészek között fennálló szintaktikai viszony kerül előtérbe.

1. Jelzős szerkezetből alakult helynevek

Az általam vizsgált kétrészes jelzős szerkezetű út- és utcanevek vizsgálata során jól látható, hogy e helynevek körében elsősorban minőségjelzős (73,9%) szerkezetű nevekkel találkozhatunk, valamint csekélyebb mértékben előfordulnak birtokos jelzős (26,1%) struktúrájú névalakok is.

1.1. A minőségjelzős szerkezetek kategóriáján belül a következő típusokat szokás elkülöníteni: kiemelő jelzői, kijelölői jelző és megkülönböztető jelzői viszony. A kiemelő jelző a jelzett szó egy tulajdonságát emeli ki, míg a kijelölő jelző annyira leszűkíti a szó jelentéskörét, hogy csupán egy egyedre korlátozódik. A megkülönböztető jelző leszűkíti ugyan a jelentéskört, de emellett a jelentéstartalmat gazdagítja (vö. HOFFMANN 1993: 61).

A kiemelő jelzői szerkezetre minden esetben jellemző, hogy előtagja a denotátum valamely tulajdonságát jelöli meg. Az utótag, mint azt már a korábban tárgyalt lexikális-morfológiai elemzés fejezetben is láthattuk, az út- és utcanevek esetében egyetlen kivétellel (*Nagy Olasz utca*) kizárólag földrajzi köznévi névrész lehet.

Ebbe a szerkezeti kategóriába tartozó útnevek előtagja szófaji szempontból jellemzően melléknév, s a melléknév lehet képzetlen, mint a *Ferde utca* (1418: *Ferdewcha*, OklSz. 1025), a *Hosszú utca* (1489: *Hozyvvcza*, OklSz. 1025), a *Kis út* (Nyitra vm. 1247/48: *Kisut*, Gy. 4: 370), a *Nagy út* (Baranya vm. +1015: *Nogvt*, Gy. 1: 318; Baranya vm. +1015: *Nogut*, KMHSz. 198; Baranya vm. +1077: *Nog vt*, Gy. 1: 371; Borsod vm. 1301/378: *Nogwtch*, KMHSz. 198; Fejér vm. +?1061: *Nogwth*, Gy. 2: 424), az *Ó út* (Baranya vm. +1015: *Owvt*, KMHSz. 209; 1055: *ohut*, OklSz. 1034) és az *Új utca* (1355/1357: *Wylvcha*, OklSz. 1025) helynevek előtagjában.

A vizsgált névanyagban képzett melléknév is állhat ebben a szintaktikai szerepben szinte kizárólag -s képzővel létrehozott alakokkal találkozhatunk: *Agyagos út* (1273: *Agagusuth*, OklSz. 1034), *Árkos út* (1314: *arcusvth*, OklSz. 1034), *Csikós út* (1427: *Chykoswth*, OklSz. 1036), *Füves út* (1268/347: *Fyuesuth*, Gy. 3: 447), *Hangyás út* (1426/1486: *hangyaswth*, OklSz. 1036), *Kígyós út* (1394/1446: *Kegyoswth*, OklSz. 1036), *Kövecses út* (Gömör vm. +1294/471: *Kevetzesut*, Gy. 2: 507), *Köves út* (Borsod vm. 1325/347: *Kuueswth*, Gy. 1: 789), *Ménes út* (Fejér vm. 1289/426: *Menesuth*, Gy. 2: 339, 425), *Poros utca* (1337: *Purusucha*, OklSz. 1025), *Szoros út* (Abaúj vm. 1270/272: *Zurusut*, Gy. 1: 82), *Szőlős utca* (1348: *Zeuleusvlcha*, OklSz. 1025), *Terhes út* (1463: *Therheswth*, OklSz. 1036), *Téglás utca* (1354: *Theglasulcha*, OklSz. 1026), *Vágás út* (1435: *Wagaaswth*, OklSz. 1036).

Az itt említhető útnevek között egyetlen -i képzős formát fedezhetünk fel a *Hadi út* (1472: *Hadywth*, OklSz. 329) helynévben.

A kiemelő jelzős szerkezetek között találunk főnévi jelzővel ellátott útneveket, amelyek főként növény- és állatnevek lehetnek, mint a *Búza utca* (1528: *Bwza wcza*, OklSz. 1026), a *Fenyér út* (1304: *Fenerut*, OklSz. 1034), a *Kőrös utca* (Bihar vm. 1341: *Keureuswcha*, KMHSz. 165), a *Ló út* (1428: *lo vth*, OklSz. 1036), a *Nyár út* (Komárom vm. 1297: *Nyaruth*, Gy. 3: 438), a *Szamár út* (1269: *Zamarvth*, OklSz.

1034), a *Szil utca* (1429: *Zylulcza*, OklSz. 1025), a *Szőlő út* (1653: *szőlő utak*, OklSz. 941) elnevezésekben.

Csekély számú útnevünkben a kiemelő jelzői előtagot kifejezheti egyéb köznévi is, így a *Kereszt út* (Gömör vm. 1232: *Kerezthuth*, Gy. 2: 515; Nyitra vm. 1253: *keruztvth*, Gy. 4: 392; 1248: *kyrist vt*, OklSz. 482), a *Kereszt utca* (1489: *Kerezthvcza*, OklSz. 1025) és a *Válasz út* (Kolozs vm. 1326: *Valazut*, Gy. 3: 341) névelemekben, egy esetben anyagnév szerepel előtagként a *Por utca* (1337: *Purhucha*, OklSz. 1025) útnévben, illetve szintén egyetlen esetben jelenik meg kiemelő földrajzi köznévi előtag a *Szurdok út* (Baranya vm. 1267/380: *Zurdukut*, Gy. 1: 369) helynév esetében.

Az út-, utca egy tulajdonságát jelöli, de inkább jelentéssűrítő összetételként a *Vásár út* (1262/1326: *Wasaruth*, OklSz. 1069), a *Vásári utca* (1354: *Wasuaryulcha*, OklSz. 1026) és a *Vásáros út* (1344: *Vasarusvth*, OklSz. 1070) helynév, amelyekben a hellyel kapcsolatos esemény funkcionális jegy fejeződik ki. Feltehetően olyan utakról van itt szó, amelyek közelében vásárokat rendeztek. Ugyanakkor a *Vásári utca* első névrésze megnevezheti a szomszédos települést, amelyre az út halad.

Az ebbe a kategóriába tartozó útnevek között sajátos csoportot alkotnak a hely funkcióját kifejező útnevek, ezt többségében melléknévi igeneves szerkezetek fejezik ki: *Borhordó út* (1378: *Borhordouth*, OklSz. 83), *Halotthordó út* (1489: *halothhordowth*, OklSz. 1036), *Karó ~ Kóróhordó út* (1522: *Karohordowth*, OklSz. 1037), *Kőhordó út* (1323: *Keuhordovth*, OklSz. 1035), *Sáshordó út* (1476: *Saashordovth*, OklSz. 1036), *Sóhordó út* (1368: *Sohordowth*, OklSz. 1035), *Széna utca* (1337/1367: *Zenaucha*, OklSz. 1025), *Szénahordó út* (1326/1335: *Scenahurdout*, OklSz. 1035); valamint a főnévi előtagot tartalmazó *Had út* (Fejér vm. 1055: *hodu utu*, Gy. 2: 364), amelyről már korábban is említést tettem.

Funkcionális tekintetben az ide tartozó útneveink igen változatosak lehetnek: a jelzői szerepben álló névrészek utalhatnak a hely alakjára, anyagára, korára, az ott lévő növény-, és állatvilágra és a hely funkciójára.

Külön csoportot alkotnak azok az út-, illetve utcanevek, amelyekben az útnak egy adott helyhez való viszonya fejeződik ki: *Ábrány út* (alakváltozata az *Ábrahám út*) (Baranya vm. [+1235]/350/404: *Abram[ku]th*, Gy. 1: 286), *Berendi út* (1341: *Berendivt*, OklSz. 1034), *Csolnak út* (1357: *Cholnukwth*, OklSz. 1035), *Csömek út*

(Bihar vm. 1327/589: *Cheomekut*, Gy. 1: 636), *Dobozi út* (1363: *Dubuziuth*, OklSz. 1035), *Gyöngyös utca* (1354: *Gungus vlcha*, OklSz. 1025), *Halászi út* (1446: *Halazywth*, OklSz. 1036), *Idai nagyút* (Abaúj vm. 1330: *Ydaynoguth*, Gy. 1: 53, 85, 93), *Kakucs utca* (Bihar vm. 1344: *Kakuch-uczsa*, KMHSz. 142), *Kéki halászlé* (1386: *Keykyhalazuth*, OklSz. 1036), *Körmendi nagyút* (1364: *Kurmendynoguth*, OklSz. 1035), *Malomszeg utca* (Bihar vm. 1308: *Malunzegh*, Gy. 1: 641, 675), *Pécsi út* (Baranya vm. [+1235]/350/404: *Pechyuth*, Gy. 1: 286, 357), *Pólyi nagyút* (Abaúj vm. 1330: *Paulinoguth*, Gy. 1: 85, 133), *Pozsonyi út* (1384: *Posoniwth*, OklSz. 1035), *Szoboszó? út* (1271: *Zobozouth*, OklSz. 1034), *Vajai út* (Heves vm. 1446: *Wayaywth*, Gy. 3:143), *Váradai út* (Bars vm. 1286/XVI.: *Warady wth*, Gy. 1: 447, 484), *Város út* (1343: *varashut*, OklSz. 1062). Ezekben az út-, utcanevekben egy már létező helynév névtete alkotja a jelzői szerepű első névrészt.

A kijelölő jelzői összetételekben az előtag funkciója, hogy az azonos nevet viselő objektumok közül valamelyiket kijelölje. Ez a fajta viszonyítást kifejező funkció az általam gyűjtött út- és utcanevek között csupán egyetlen eset kapcsán került előtérbe: a *Nagy Olasz utca* helynévben.

A viszonyító összetételek másik formájával azonban találkozhatunk. Ebben az esetben más úthoz, más objektumhoz történő viszonyítás fejeződik ki az előtagokban: *Által út* (1269: *Altaluth*, OklSz. 20, Komárom vm. 1297: *Altaluth*, Gy. 3: 438) helynévben, *Fel utca* (1438: *Felvlcha*, OklSz. 1025), *Felső út* (1464: *Felsewwth*, OklSz. 1036), *Horhos út* (1275: *Hurhuswt*, OklSz. 1034), *Közép út* (Baranya vm. 1329/XIV.: *Kuzepwth*, Gy. 1: 327; 1312: *kuzepwt*, KMHSz. 167), *Közép nagyút* (1385: *Kwzepnogwth*, OklSz. 1035), *Külső? út* (1240: *Chisyut*, OklSz. 1034), *Mély út* (1348: *Melvt*, OklSz. 1035).

1.2. Birtokos jelzős szerkezetek

„A birtokos jelzős szerkezetek a helynevek körében többnyire azt a funkcionális tartalmat jelenítik meg, hogy a hely valakinek (vagy valakiknek) a tulajdonában (vagy használatában) áll.” (TÓTH V. 2001: 170). Az útnevek vonatkozásában azonban ez az általános érvényű megfigyelés kevésbé lehet – a névfajta sajátosságaiból természetesen adódóan – jellegzetes.

Több szempontból is végezhető osztályozás e nevek körében, az egyik a jelöltség szempontjából közelít és ez alapján különít el jelöletlen és jelölt birtokos jelzős szerkezeteket. Azonban akár a jelöletlen, akár a jelölt birtokos jelzős szerkezetű út-, illetve utcaneveket vizsgáljuk, nemigen gondolhatjuk, hogy – mint az előbb jeleztem – valóságos birtoklás fejeződik ki bennük.

A jelöletlen birtokos jelzős szerkezetek és az alaki eszközzel nem rendelkező minőségjelzős szerkezetek egyes esetekben nem különíthetők el élesen egymástól. Már dolgozatomban funkcionális-szemantikai vizsgálata során is említettem a lakott terület közelében vagy rajta funkciót kifejező útnevek kapcsán annak a problémáját, hogy ezeket az út- és utcaneveket nem lehet, illetve nem is kell élesen elhatárolni attól a kategóriától, amely az irányjelölés szemantikai tartalmát, azon belül is az oda vezet funkciót fejezi ki.

Mindezt figyelembe véve azokat a jelöletlen birtokos szerkezetű útneveket, amelyekben helynév szerepel előtagként, irányjelölő szerepet, lokális viszonyt kifejező névnek tartom.

A helyviszonyt kifejezheti helynév, például: az *Ábrány út* (alakváltozata az *Ábrahám út*) (Baranya vm. [+1235]/350/404: *Abram[ku]th*, Gy. 1: 286), a *Malomszeg utca* (Bihar vm. 1308: *Malunzegh*, Gy. 1: 641, 675), a *Doboka-kőbánya nagyút* (Baranya vm. +1015: *Dobrochachubananogut*, Gy. 1: 298, 349), valamint egyéb helyjelölő elem is, mint a *Megye út* (1393/1446: *Megevth*, OklSz. 641), a *Sziget utca* (1394: *Zygethwlcha*, OklSz. 65) és a *Város út* (1343: *varashut*, OklSz. 1062) esetében.

Az útnevek első névrésze utalhat valamely személyhez való viszonyra is. Ez lexikálisan kifejeződhet személynévvel, mint például a *Jób utca* (1337: *Jobwlcha*, OklSz. 1025), szentnévvel, mint a *Szent Adalbert utca* (Győr vm. 1271: *Vico S. Adalberti*, Gy. 2: 598, 599) elnevezésekben, valamint viszonylag gyakran lehet foglalkozásnév, illetve címet jelölő lexéma, például: a *Hajós út* (1338: *Hayoswth*, OklSz. 1035), a *Kovács utca* (1345: *Kuachulcha*, OklSz. 1025), *Nemes utca* (1354: *Nemesulcha*, OklSz. 1025) és a *Zsemlyesütő utca* (1484: *Semlyesythewlcza*, OklSz. 1025); emellett nemzetségneveket is találhatunk ebben a szerkezetben, mint az *Aba nagyút* (Abaúj vm. 1315: *Aba nog wt*, Gy. 1: 87) és *Csáki út* (Bars vm. 1327: *Czhaky*, Gy. 1: 450, 463, 483) esetében.

A jelölt birtokviszonyt tartalmazó útnévi szerkezeteknek számos nem birtoklást kifejező funkciójuk lehet.

Az ide sorolható útnevek egy részében (a többségében) helyviszony jelenik meg. Tipikus az útnevek esetében, hogy az első névrészük azt a helyet fejezi ki, ahová az út vezet. Ez lehet egy helynév (elsősorban településnév), mint például a *Baranka uta* (Bereg vm. 1341/342//XVIII.: *Baranka utha*, Gy. 1: 530, 541), a *Gyöngyös uta* (1360: *Gyungyus vtha*, OklSz. 1035), *Kék uta* (1386: *Keyk uta*, OklSz. 1036) elnevezésekben, valamint a helynév -s képzővel is állhat (de persze ez már településnévként is tartalmazza a képzőt, sőt az sem lehetetlen, hogy már a személynévi alapszóban is ott lehetett), mint a *Martonos uta* (Baranya vm. 1324: *Mortunusuta*, Gy. 1: 283) útnévben. A helynevek mellett előfordulnak helyjelölő közszavak is, mint például a *Bérc uta* (Gömör vm. 1291: *Berchwta* Gy. 2: 501), a *Malom uta* (Fejér vm. 1277: *Molumvta*, Gy. 2: 358), az *Egyház utcája* (1489: *Eghazvczaya*, OklSz. 1025) esetében.

Az útnevek bővítményi része utalhat valamilyen személyre is, amely egyrészt kifejeződhet egyelemű személynév által, mint például a *Rafaim uta* (Bihar vm. 1347: *Rophaymutha ~ Rophayimwtha*, KMHSz. 229) és a *Jób utcája* (1391: *Jobvchaya*, OklSz. 1025) helynévben, illetve lehet nemzetségnév, mint az *Aba uta* (1389: *Abawtha*, OklSz. 1036) és a *Csák uta* (Bars vm. 1340: *Chakuta*, KMHSz. 71) nevekben, valamint megjelenhet foglalkozást, illetve címet jelölő név is például: a *Bán uta* (1384: *Banhuta*, OklSz. 1035), a *Király uta* (Abaúj vm. 1256: *Kyraluta*, Gy. 1: 124; Baranya vm. 1347: *Kyraluta*, KMHSz. 155) elnevezésekben.

Nem hagyható figyelmen kívül néhány alternánszár megléte, amelyek a jelölt birtokos jelzős szerkezetű útnevek között figyelhetők meg. Ez alatt azokat a helyneveket értem, amelyeknek birtokos személyjeles és anélküli változatuk is van (vö. TÓTH V. 1996: 69). Természetesen ebbe a kategóriába csupán azokat az útneveket sorolhatjuk, amelyek azonos objektumra vonatkoznak, mint az *Aba nagyút* (Abaúj vm. 1315: *Aba nog wt*, Gy. 1: 87) ~ *Aba nagyuta* (Abaúj vm. 1327/373/762: *Abanogutha*, Gy. 1: 74), illetve a Gömör vármegyei *Bérc út* (Gömör vm. 1295/315: *Beerchuth*, Gy. 1: 100) ~ *Bérc uta* (Gömör vm. 1291: *Berchwta* Gy. 2: 501) elnevezések.

Különböző objektumra történik utalás a következő nevekben: *Besenyő út* (Fejér vm. +?1061/272//390: *Beseneu wth*, Gy. 2: 424) ~ a *Besenyő uta* (1279: *Besenev uta*, OklSz. 1034), *Jób utca* (1337: *Jobwlcha*, OklSz. 1025) ~ *Jób utcája* (1391: *Jobvchaya*, OklSz. 1025), *Köves út* (Borsod vm. 1325/347: *Kuueswth*, Gy. 1: 789) ~ *Köves uta* (Pilis vm. 1322: *Kuesutha*, Gy. 4: 595), valamint a *Malom út* (Fejér vm. 1277: *Molumvta*, Gy. 2: 358) ~ a *Malom uta* (1451: *Malomwth*, OklSz. 1036) nevekben.

Az általam összegyűjtött útnevek között sajátos csoportot alkothatnak az olyan elnevezések, amelyek alakilag birtokos jelzős szerkezetűek, azonban szemantikailag inkább minőségjelzőseknek tekinthetők, mivel az út valamilyen tulajdonságát fejezik ki. Pl. a Bodrog vármegyei *Galamb ája* (1224/291/389: *Golombaya*, Gy. 1: 696, 715), a *Gyepes uta* (1095: *qupisuta*, OklSz. 1034), a *Hatló nagyuta* (1295: *Hotlounoguta*, OklSz. 1034), illetve a *Köves uta* (Pilis vm. 1322: *Kuesutha*, Gy. 4: 595) elnevezések tekinthetők ilyeneknek.

B) Morfematikai szerkesztéssel alakult útnevek

„A morfematikai szerkesztés azt a névalkotási eljárást takarja, amelynek során valamely nyelvi elem egy kötött morféma (képző, jel, rag) vagy ahhoz hasonló funkciójú elem (névutó) hozzákapcsolásával helynévi szerep betöltésére válik alkalmassá.” (HOFFMANN 1993: 73).

E típuson belül az általam vizsgált névanyagban csupán a helynévképzésre láthatunk példát, így a továbbiakban csak ezzel a kategóriával kívánok foglalkozni.

Helynévképzésen azt az eljárást értjük, „amelynek során az adott jelsor helynévi, tulajdonnévi státusa azáltal teremődik meg, hogy egy tőmorfémához (morfémakapcsolathoz) helynévképzőt illesztünk” (HOFFMANN 1993: 75).

Az összegyűjtött út- és utcanevek közül csupán a Baranya vármegyei *Agyagos* (Baranya vm. 1252: *Agogus*, Gy. 1: 400) útnevet tartom idesorolhatónak, amely esetben -s képzővel létrehozott útnévről beszélhetünk.

C) Jelentésbeli névalkotással keletkezett útnevek

„A jelentésbeli névalkotás a közszavak körében a szókincs gyarapodásának egyik leggyakoribb módja.” (TÓTH V. 2001: 198)

A névkeletkezés azon eljárásait értjük jelentésbeli névalkotáson, amelyek során „a nyelv meglévő belső elemkészletét oly módon használják fel helynévként, hogy az új (helynévi) jelentés kialakulása az alaki szerkezet változása nélkül történik meg”. (HOFFMANN 1993: 91–2).

HOFFMANN e kategórián belül öt alkategóriát különít el: a jelentéshasadást, a jelentésbővülést vagy -szűkülést, a névátvitelt (metonimikus névadás, metaforikus névadás), az indukciós névadást, illetve a névköltöztetést. Az általam gyűjtött névanyagban azonban csupán a jelentéshasadás jelensége fordult elő, így dolgozatomban csak e típusról ejtek szót.

1. Jelentéshasadás

Jelentéshasadáson azt a jelenséget értjük, amikor földrajzi köznévből bármiféle formáns hozzákapcsolása nélkül helynév keletkezik, vagyis csak olyan nevek keletkezhetnek ilyen módon, amelyek lexikális-morfológiai szinten földrajzi köznévvél azonosak (vö. TÓTH V. 2001: 199).

A vizsgált névanyagban az ilyen módon keletkezett útnevek közé tartozik a 'mélyút' jelentésű *horh* földrajzi köznévből alakult *Horh* (Győr vm. 1311: *Hurh*, Gy. 2: 581) névforma, valamint az *Öttevény* (Moson vm. 1210: *Etteuen*, Gy. 2: 575), illetőleg a két *Út* (Baranya vm. 1015: *Wt*, Gy. 1: 281, Bodrog vm. 1077: *Vt*, Gy. 1: 708) nevet viselő objektum.

III. Összegzés

Szakedolgozatom célja az volt, hogy áttekintsem az Árpád-kori Magyarország út- és utcaneveit, illetve névrendszertani vizsgálatok által a főbb jellegzetességeiket bemutassam.

Az út- és utcanevek vizsgálata során igen sokszínű névanyaggal találkozhattunk. Struktúrájukat tekintve ezek az útnevek döntő többségében két névrészből tevődnek össze.

A funkcionális-szemantikai elemzés eredményeképpen nyilvánvalóvá vált, hogy e korszak út- és utcaneveinek elnevezését leggyakrabban lokális természetű viszony, irányjelölés motiválta. Emellett a funkció, az ott lakó ember, embercsoport, illetve a hely birtokosa, vagy használója funkcionális kategóriák kerültek előtérbe mint gyakori motiváló tényezők.

Emellett a lexikális-morfológiai elemzés során számba vettem a névanyagomban fellelhető nyelvi kifejezőeszközöket. Az elenyésző mennyiségű egyrészes útnevek 80%-ban köznévi lexémából, azon belül földrajzi köznévből állnak. Az útnevek utótagját szemügyre véve láthatjuk, hogy a kétrészes út-, illetve utcanevek utótagjaként szinte kizárólag földrajzi köznévi szerepel, egyetlen kivételt láthatunk csupán (*Nagy Olasz utca*).

Előtagként legtipikusabbnak a képzett és a képzetlen melléknevek, valamint az egyszerű földrajzi köznevek és az egyrészes helynevek mutatkoztak. Mivel a funkcionális-szemantikai és a lexikális-morfológiai szint átfedéseket mutat, így nem meglepő, hogy a leggyakoribb lexikális kategóriák között találjuk az egyrészes helyneveket, illetve az egyszerű földrajzi közneveket, amelyek a fent említett tipikus funkcionális kategória (lokális természetű viszony, irányjelölés) nyelvi kifejezésére szolgálnak. Ezekkel közel azonos számúak a mellékneveket tartalmazó út- és utcanevek, ennek oka, hogy a melléknevek (képzett és képzetlen egyaránt) igen sokféle funkció betöltésére alkalmasak, ezért az útnevekben való előfordulásuk közel azonos mértékű, mint a helyneveké, földrajzi közneveké.

Keletkezéstörténeti szempontból az általam vizsgált útnevek néhány kivételtől eltekintve azonos képet mutatnak, azaz az Árpád-kori Magyarországon jellegzetesen

szintagmatikus szerkesztéssel megalkotott útneveket találhatunk, azon belül is elsősorban a jelzős szerkezetből alakult struktúra a jellegzetes.

IV. Irodalom

- ANGYAL ENDRE (1970), Az utcanévadás esztétikája. *NyudÉrt.* 70: 311–315.
- BALASSA IVÁN (1997), Az utcanevek változásai Sárospatak példája alapján. *MNyTK* 209: 402–406.
- BALASSA JÓZSEF (1930), Magyar uccanevek. *Nyr.* 59: 3–6.
- ESZES LÁSZLÓ (1985–1986), *Feledésbe ment utcanevek Keszthelyen*. Keszthely EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch Ungarischen I-II*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. I-II. Bp. 1993-1995.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II*. 4., bővített és javított kiadás. Bp., 1988.
- FUTAKY ISTVÁN (1991), Kérdések az Árpád-kori helynév körül. In: *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. Szerkesztette HAJDÚ MIHÁLY, KISS JENŐ. Bp. 192–196.
- FÜLÖP LÁSZLÓ (1982), Sárvár utcaneveinek névtani vizsgálata. *Vasi Szemle* 36: 114–127.
- GLASER LAJOS (1931), A római utak nevei középkori okleveleinkben. *MNy.* 27: 317–319.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* (1963), *II-III.* (1987), *IV.* (1998). Bp.
- HAJDÚ MIHÁLY (1983), Kisebbségi települések utcaneveiről. *NÉ* 8: 32–49.
- HAJDÚ MIHÁLY (1975), *Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata*. NyudÉrt. 87.sz. Budapest
- HOFFMANN ISTVÁN (1993), *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN (1999), A helynevek rendszerének nyelvi leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 37: 207–216.
- KÁLMÁN BÉLA (1989), *A nevek világa*. Bp.
- KMTL. = *Korai magyar történeti lexikon (9-14. század)*. Főszerk. KRISTÓ GYULA. Bp., 1994.
- MEZŐ ANDRÁS (1997), Régi utcaneveink Szatmárban és másutt. *NÉ.* 19: 99–104.
- MOLNÁR GYÖRGY (1977), *Székesfehérvár utcaneveinek névtani vizsgálata*. MND. 4. sz. Bp.

OKISZ. = SZAMOTA ISTVÁN-ZOLNAI GYULA, *Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Történeti Szótárhoz*. Bp. 1902-1906.

G. PAPP KATALIN (1997), Győr utcaneveinek változásai. *MNyTK*. 209: 421–426.

TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. I-III- Bp. 1967–1976. IV. Mutató. Bp.,1984.

TÓTH MIHÁLY (1991), *Gödöllő és Gödöllői járás utcaneveinek névtani vizsgálata*. MND. 95.sz. Bp.

TÓTH VALÉRIA (2001), *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára*. Debrecen.

TÓTH VALÉRIA (1996), Birtokos jelzős szerkezetű mikrotoponimák a korai ómagyar korban. *MNyj*. 33: 59-70.

VINCZE LÁSZLÓ (1984), Új módszer az utcanevek vizsgálatára. *NÉ*. 9: 23–30

V. Melléklet

Az általam feldolgozott út-, illetve utcanevek adatbázisának elkészítésekor először is az összegyűjtött útnevek névrészekre való bontását végeztem el, így elkülönítve az első (a táblázatban A-val jelölt), illetve a második (a táblázatban B-vel jelölt) névrészeket. E névrészek mindegyikét további névelemekre bontottam, így megállapítottam a szó tövét, illetve bizonyos esetekben a hozzá kapcsolódó toldalékokat is.

Táblázatomban a lexémák A1, illetve abban az esetben, ha az első névrész összetettnek bizonyult az A3 jelű oszlopba kerültek, míg a második névrész lexikális egysége a B2 jellel ellátott oszlopban található. Ha a második névrész is összetett, mint a *nagyút* esetében, akkor a B1, és a B2 oszlopokat egyaránt fölhasználtam. Az A2, A4 mezők az első névrész toldalékmorfémáit tartalmazzák, míg a B3 jelű oszlop a második névrész toldalékmorfémáit rögzíti.

E felosztás segítette a funkcionális-szemantikai, illetve a lexikális morfológiai kategóriákba való besorolást, amely elemzési módszer HOFFMANN ISTVÁN szerkezeti elemzésén alapul. Az első névrész funkcionális-szemantikai kategóriájához tartozó kódolás az FSz1 jelű oszlopba került, míg a másodiké az FSz2-be.

Hasonlóan jártam el a LM1, illetve LM2 elnevezésű oszlopok kitöltésekor, hiszen az első névrész, illetve a második névrész lexikális-morfológiai besorolását végeztem el bennük, hozzájuk rendelve a megfelelő kódokat.

Az út-, illetve az utcanevek keletkezéstörténeti elemzését a TÖRT című oszlopban végeztem el, amely ugyancsak numerikus mezőként számkódokat tartalmaz.

CÍMSZÓ	LOKALIZÁCIÓ	A				B			FSz1	FSz2	LM1	LM2	TÖRT
		A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3					
Aba nagyút	Abaúj vm.	aba				nagy	út		421/422	100	42	12	11
Aba nagyuta	Abaúj vm.	aba				nagy	ut	a	421/422	100	42	12	11
Aba uta	Abaúj vm.	aba					ut	a	421/422	100	42	11	11
Ábrány ~ Ábrahám út	Baranya vm.	ábrány ~ ábrahám					út		524/532 ~ 421/422	100	21 ~ 45	11	11
Agyagos	Baranya vm.	agyago			s				323		72		21
Agyagos út		agyago			s		út		323	100	72	11	11
Agyagverem uta	Veszprém vm.	agyag		verem			ut	a	325	100	22	11	11
Akol uta		akol					ut	a	413	100	53	11	11
Által út		által					út		540	100	81	11	11
Által út	Komárom vm.	által					út		540	100	81	11	11
Aranyász út	Erdélyi Fehér	arany		ász			út		900	100	33	11	11
Árkos út	Veszprém vm.	árko			s		út		312	100	72	11	11
Bán uta		bán					ut	a	421/422	100	33	11	11
Bánya uta	Hont vm.	bánya					ut	a	325	100	53	11	11
Baranka uta	Bereg vm.	baranka					út	ja	524/532	100	21	11	11
Bárd uta	Veszprém, Zala vm.	bárd					ut	a	900	100	54	11	11
Bérc út 1.	Abaúj vm.	bérc					út		522	100	11	11	11
Bérc út 2.	Abaúj. vm.	bérc					út		522	100	11	11	11
Bérc út	Gömör vm.	bérc					út		522	100	11	11	11
Bérc út	Veszprém vm.	bérc					út		522	100	11	11	11
Bérc uta 1.	Gömör vm.	bérc					ut	a	522	100	11	11	11
Bérc uta 2.	Gömör vm.	bérc					ut	a	522	100	11	11	11
Bérc uta	Gömör vm.	bérc					ut	a	522	100	11	11	11

CÍMSZÓ	LOKALIZÁCIÓ	A				B			FSz1	FSz2	LM1	LM2	TÖRT
		A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3					
Berendi út	Veszprém vm.	berend			i		út		524/532	100	23	11	11
Besenyő út	Fejér vm.	besenyő					út		423	100	31	11	11
Besenyő utca		besenyő					ut	a	423	100	31	11	11
Betlehembe menő utca		betlehem	be	men	ő		utca		524/532	100	81	11	11
Borhordó út		bor		hord	ó		út		325	100	82	11	11
Búza utca	Pest vm.	búza					utca		411	100	51	11	11
Csabára menő út		csabá	ra	men	ő		út		524/532	100	81	11	11
Csáki út	Bars vm.	csák			i		út		421/422	100	44	11	11
Csák utca	Bars vm.	csák					ut	a	421/422	100	44	11	11
Cser-hegy utca		cser		hegy			ut	a	522	100	22	11	11
Csikós út		csíko			s		út		412	100	72	11	11
Csolnak út		csolnak					út		524/532	100	21	11	11
Csömek út	Bihar vm.	csömek					út		524/532	100	21	11	11
Csorda utca	Komárom vm.	csorda					ut	a	325	100	59	11	11
Debrecen utcája		debrecen					utcá	ja	524/532	100	21	11	11
Debreceni utca		debrecen			i		utca		524/532	100	23	11	11
Devecser szurdoka	Baranya vm.	devecser					szurdok	a	524/532	100	21	11	11
Doboka-kőbánya nagyút	Baranya vm.	doboka		kőbánya		nagy	út		524/532	100	22	12	11
Dobozi út	Vas vm.	doboz			i		út		524/532	100	23	11	11
Dobronok? utca	Vas vm.	dobronok?					ut	a	524/532	100	21	11	11

CÍMSZÓ	LOKALIZÁCIÓ	A				B			FSz1	FSz2	LM1	LM2	TÖRT
		A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3					
Egyház utcája		egyház					utcá	ja	413	100	53	11	11
Előre út		elő			re		út		531	100	81	11	11
Erdőalja uta		erdő		al	ja		ut	a	523	100	81	11	11
Erdőelő út		erdő		elő			út		523	100	81	11	11
Fel utca	Vas vm.	fel					utca		540	100	81	11	11
Felső út		felső					út		540	100	81	11	11
Fenyér út	Veszprém vm.	fenyér					út		411	100	51	11	11
Ferde utca		ferde					utca		312	100	71	11	11
Füves út	Komárom vm.	füve			s		út		411	100	72	11	11
Füzér utca		füzér					utca		900	100	59	11	11
Galamb ája	Bodrog vm.	galamb					áj	a	412	100	52	11	11
Guzsaly út		guzsaly					út		414	100	54	11	11
Gyalog út		gyalog		út					325	100	81	11	11
Gyirmót uta	Baranya vm.	gyirmót					ut	a	524/532	100	21	11	11
Gyepes uta	Győr, Sopron vm.	gyepe			s		ut	a	411	100	72	11	11
Gyöngyös uta	Vas vm.	gyöngyös					uta		524/532	100	21	11	11
Gyöngyös utca		gyöngyös					utca		524/532	100	21	11	11
Had út	Fejér vm.	had					út		325	100	56	11	11
Hadi út	Veszprém vm.	had			i		út		325	100	72	11	11
Hajó út		hajó					út		900	100	54	11	11
Hajós út		hajó			s		út		423	100	33	11	11
Halász utca		halász					utca		423	100	33	11	11
Halászi út		halász			i		út		524/532	100	23	11	11
Halászó út	Veszprém vm.	halász			ó		út		423	100	73	11	11

CÍMSZÓ	LOKALIZÁCIÓ	A				B			FSz1	FSz2	LM1	LM2	TÖRT
		A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3					
Halotthordó út		halott		hord	ó		út		325	100	82	11	11
Hangyás ~ Hangás út		hangyá~ hangá			s		út		412~ 411	100	72~ 72	11	11
Hangyás út		hangyá			s		út		412	100	72	11	11
Harangozó utca		harangoz			ó		utca		423	100	33	11	11
Határ út		határ					út		325	100	11	11	11
Hatló nagyuta		hat		ló		nagy	ut	a	321	100	83	12	11
Hegy út		hegy					út		522	100	11	11	11
Hód uta	Csanád vm.	hód					ut	a	524/532	100	21	11	11
Holtas út	Veszprém vm.	holta			s		út		325	100	72	11	11
Homok-hegy uta	Bihar vm.	homok		hegy			ut	a	522	100	12	11	11
Horh	Győr vm.	horh							540		11		31
Horhos út	Zala vm.	horho			s		út		540	100	72	11	11
Hosszú utca		hosszú					utca		312	100	71	11	11
Idai nagyút	Abaúj vm.	ida			i	nagy	út		524/532	100	23	12	11
Ivánföldére menő út		iván	föld -ére	men	ő		út		524/532	100	81	11	11
Jász út		jász					út		423	100	31	11	11
Jób utca		jób					utca		421/422	100	41	11	11
Jób utcája		jób					utcá	ja	421/422	100	41	11	11
Jován uta		jován					ut	a	421/422	100	41	11	11
Kakucs utca	Bihar vm.	kakucs					utca		524/532	100	21	11	11
Káliz út	Bodrog vm.	káliz					út		423	100	31	11	11

CÍMSZÓ	LOKALIZÁCIÓ	A				B			FSz1	FSz2	LM1	LM2	TÖRT
		A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3					
Karó ~ Kóróhordó út		karó ~ kóró		hord	ó		út		325	100	82	11	11
Kastély utca		kastély					utca		413	100	53	11	11
Kecske-aszó út	Veszprém vm.	kecske		aszó			út		522	100	83	11	11
Kék uta	Vas vm.	kék					ut	a	524/532	100	21	11	11
Kéki halászut	Vas vm.	kék			i	halász	út		524/532	100	23	12	11
Kép utca		kép					utca		900	100	54	11	11
Kereszt út	Gömör vm.	kereszt					út		312	100	71	11	11
Kereszt út	Nyitra vm.	kereszt					út		312	100	71	11	11
Kereszt út		kereszt					út		312	100	71	11	11
Kereszt utca		kereszt					utca		312	100	71	11	11
Kert-meg út	Vas vm.	kert		meg			út		523	100	81	11	11
Kígyós út		kígyó			s		út		312	100	72	11	11
Király uta 1.	Abaúj vm.	király					ut	a	421/422	100	33	11	11
Király uta 2.	Baranya vm.	király					ut	a	421/422	100	33	11	11
Kis út	Nyitra vm.	kis					út		311	100	71	11	11
Kőhordó út	Veszprém vm.	kő		hord	ó		út		325	100	82	11	11
Körmendi nagyút	Veszprém vm.	körmend			i	nagy	út		524/532	100	23	12	11
Kőrís utca	Bihar vm.	kőrís					utca		411	100	51	11	11
Kovács utca	Pest vm.	kovács					utca		421/422	100	33	11	11
Kövecses út	Gömör vm.	kövecse			s		út		323	100	72	11	11
Kövecses út		kövecse			s		út		323	100	72	11	11
Köves út	Borsod vm.	köve			s		út		323	100	72	11	11
Köves út	Gömör vm.	köve			s		út		323	100	72	11	11
Köves uta	Pilis vm.	köve			s		ut	a	323	100	72	11	11

CÍMSZÓ	LOKALIZÁCIÓ	A				B			FSz1	FSz2	LM1	LM2	TÖRT
		A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3					
Közép út	Baranya vm.	közép					út		540	100	71	11	11
Közép út		közép					út		540	100	71	11	11
Közép nagyút	Vas vm.	közép				nagy	út		540	100	71	12	11
Kun? út		kun?					út		423	100	31	11	11
Külső? út	Vas vm.	külső?					út		540	100	71	11	11
Ló út		ló					út		412	100	52	11	11
Lom? út	Veszprém, Zala vm.	lom					út		900	100	90	11	11
Mák uta	Heves vm.	mák					ut	a	524/532	100	21	11	11
Malom uta	Fejér vm.	malom					ut	a	413	100	53	11	11
Malom út		malom					út		413	100	53	11	11
Malom utca		malom					utca		413	100	53	11	11
Malomszeg [utca]	Bihar vm.	malom		szeg			[utca]		524/532	100	22	11	11
Martonos uta	Baranya vm.	martonos					ut	a	524/532	100	21	11	11
Megye út		megye					út		523	100	11	11	11
Mély út		mély					út		540	100	71	11	11
Ménes út	Fejér vm.	ménes					út		325	100	59	11	11
Mocsár uta		mocsár					ut	a	524/532	100	59	11	11
Molnár utca		molnár					utca		423	100	33	11	11
Nagy Olasz utca	Esztergom vm.	nagy				olasz	utca		423	100	82	11	11
Nagy út 1.	Baranya vm.	nagy					út		311	100	71	11	11
Nagy út 2.	Baranya vm.	nagy					út		311	100	71	11	11
Nagy út 3.	Baranya vm.	nagy					út		311	100	71	11	11
Nagy út	Borsod vm.	nagy					út		311	100	71	11	11
Nagy út	Fejér vm.	nagy					út		311	100	71	11	11

CÍMSZÓ	LOKALIZÁCIÓ	A				B			FSz1	FSz2	LM1	LM2	TÖRT
		A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3					
Nagy út		nagy					út		311	100	71	11	11
Nemes utca		nemes					utca		423	100	33	11	11
Német út	Vas vm.	német					út		423	100	31	11	11
Német utca		német					utca		423	100	31	11	11
Nyár út	Komárom vm.	nyár					út		411	100	51	11	11
Nyíró utca		nyíró					utca		900	100	51	11	11
Ó út	Baranya vm.	ó					út		324	100	71	11	11
Ó út	Győr, Sopron vm.	ó					út		324	100	71	11	11
[Olasz utca]	Esztergom vm.	olasz					utca		423	100	31	11	11
Ország uta		ország					ut	a	311	100	11	11	11
Orv út ~ Ürü ? út	Győr vm.	orv ~ ürü ?					út		900 ~ 900	100	90 ~ 90	11	11
Öttevény	Győr vm.	öttevény							323		11		31
Öttevény út		öttevény					út		323	100	11	11	11
Pajta uta		pajta					ut	a	413	100	53	11	11
Pártos út	Veszprém vm.	párto			s		út		900	100	90	11	11
Pécsi út	Baranya vm.	pécs			i		út		524/532	100	23	11	11
Péter ája	Bodrog vm.	péter					áj	a	421/422	100	45	11	11
Pólyi nagyút	Abauj vm.	póly			i	nagy	út		524/532	100	23	12	11
Por utca		por					utca		323	100	55	11	11
Poros utca		poro			s		utca		323	100	72	11	11
Pozsonyi út	Győr, Sopron vm.	pozsony			i		út		524/532	100	23	11	11
Püspök uta		püspök					ut	a	421/422	100	33	11	11
Rafaim uta	Bihar vm.	rafaim					ut	a	421/422	100	41	11	11

CÍMSZÓ	LOKALIZÁCIÓ	A				B			FSz1	FSz2	LM1	LM2	TÖRT
		A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3					
Réz út		réz					út		900	100	55	11	11
Sajtos út		sajto			s		út		325	100	72	11	11
Sáshordó út		sás		hord	ó		út		325	100	82	11	11
Só út	Esztergom vm.	só					út		325	100	55	11	11
Só út 1.	Győr vm.	só					út		325	100	55	11	11
Só út 2.	Győr vm.	só					út		325	100	55	11	11
Só út	Nyitra vm.	só					út		325	100	55	11	11
Sóhordó út		só		hord	ó		út		325	100	82	11	11
Sós út		só			s		út		325	100	72	11	11
Szamár út		szamár					út		412	100	52	11	11
Szán út		szán					út		414	100	54	11	11
Szántó út		szántó					út		523	100	11	11	11
Szász út	Doboka vm.	szász					út		423	100	31	11	11
Szász út	Küküllő vm.	szász					út		423	100	31	11	11
Szász út	Kolozs vm.	szász					út		423	100	31	11	11
Szász út	Hont vm.	szász					út		423	100	31	11	11
Székely út	Borsod vm.	székely					út		423	100	31	11	11
Szekér út		szekér					út		325	100	54	11	11
Széna utca		széna					utca		325	100	51	11	11
Szénahordó út		széna		hord	ó		út		325	100	82	11	11
[Szent Adalbert utca]	Győr vm.	szent		adalbert			utca		421/422	100	47	11	11
[Szent Ferenc utca]	Bihar vm.	szent		ferenc			utca		421/422	100	47	11	11
[Szent Lőrinc utca]	Esztergom vm.	szent		lőrinc			utca		525	100	47	11	11

CÍMSZÓ	LOKALIZÁCIÓ	A				B			FSz1	FSz2	LM1	LM2	TÖRT
		A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3					
[Szent Márton utca]	Esztergom vm.	szent		márton			utca		525	100	47	11	11
Szent Miklós utcája		szent		miklós			utcá	ja	421/422	100	47	11	11
Szent Péter utcája		szent		péter			utcá	ja	421/422	100	47	11	11
Sziget utca	Veszprém vm.	sziget					utca		523	100	11	11	11
Szil utca		szil					utca		411	100	51	11	11
Szoboszó? út	Veszprém vm.	szoboszó					út		524/532	100	21	11	11
Szoros út	Abaúj vm.	szoros					út		312	100	71	11	11
Szőlő út		szőlő					út		411	100	51	11	11
Szőlős utca		szőlő			s		utca		411	100	72	11	11
Szurdok út	Baranya vm.	szurdok					út		522	100	11	11	11
Téglás utca		téglá			s		utca		900	100	72	11	11
Tekeres uta	Abaúj vm.	teker			s		ut	a	312	100	72	11	11
Tekerő ? uta	Abaúj vm.	teker			ő		ut	a	312	100	73	11	11
Telek uta	Erdélyi Fehér vm.	telek					ut	a	523	100	11	11	11
Terhes út		terhe			s		út		325	100	72	11	11
Tót utca		tót					utca		423	100	31	11	11
Új utca		új					utca		324	100	71	11	11
Út 1.	Baranya vm.	út							100		11		31
Út 2.	Bodrog vm.	út							100		11		31
Vágott út		vágo			tt		út		431	100	74	11	11
Vágás út		vágá			s		út		431	100	59	11	11
Vajai út	Heves vm.	vaja			i		út		524/532	100	23	11	11

CÍMSZÓ	LOKALIZÁCIÓ	A				B			FSz1	FSz2	LM1	LM2	TÖRT
		A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3					
Vajda utca		vajda					ut	a	421/422	100	33	11	11
Válasz út	Kolozs vm.	válasz					út		312	100	59	11	11
Vár utca	Veszprém, Zala vm.	vár					ut	a	525	100	53	11	11
Várad utca		várad					ut	a	524/532	100	21	11	11
Váradí út	Bars vm.	várad			i		út		524/532	100	23	11	11
Város út		város					út		524/532	100	11	11	11
Vásár út		vásár					út		432	100	59	11	11
Vásári utca		vásár			i		utca		432	100	72	11	11
Vásáros út	Zala vm.	vásár			s		út		432	100	72	11	11
Vasvár utca	Veszprém vm.	vas		vár			ut	a	524/532	100	21	11	11
Vencs utca	Baranya vm.	vencs					ut	a	900	100	90	11	11
Vérszólnok utca	Vas vm.	vér		szólnok			ut	a	900	100	83	11	11
Zsemlyesütő utca	Veszprém vm.	zsemlye		süt	ő		utca		423	100	33	11	11
[Zsidó utca]	Esztergom vm.	zsidó					utca		423	100	31	11	11
Zsupos ? [utca]	Bihar vm.	zsupos					[utca]		900	100	21	11	11